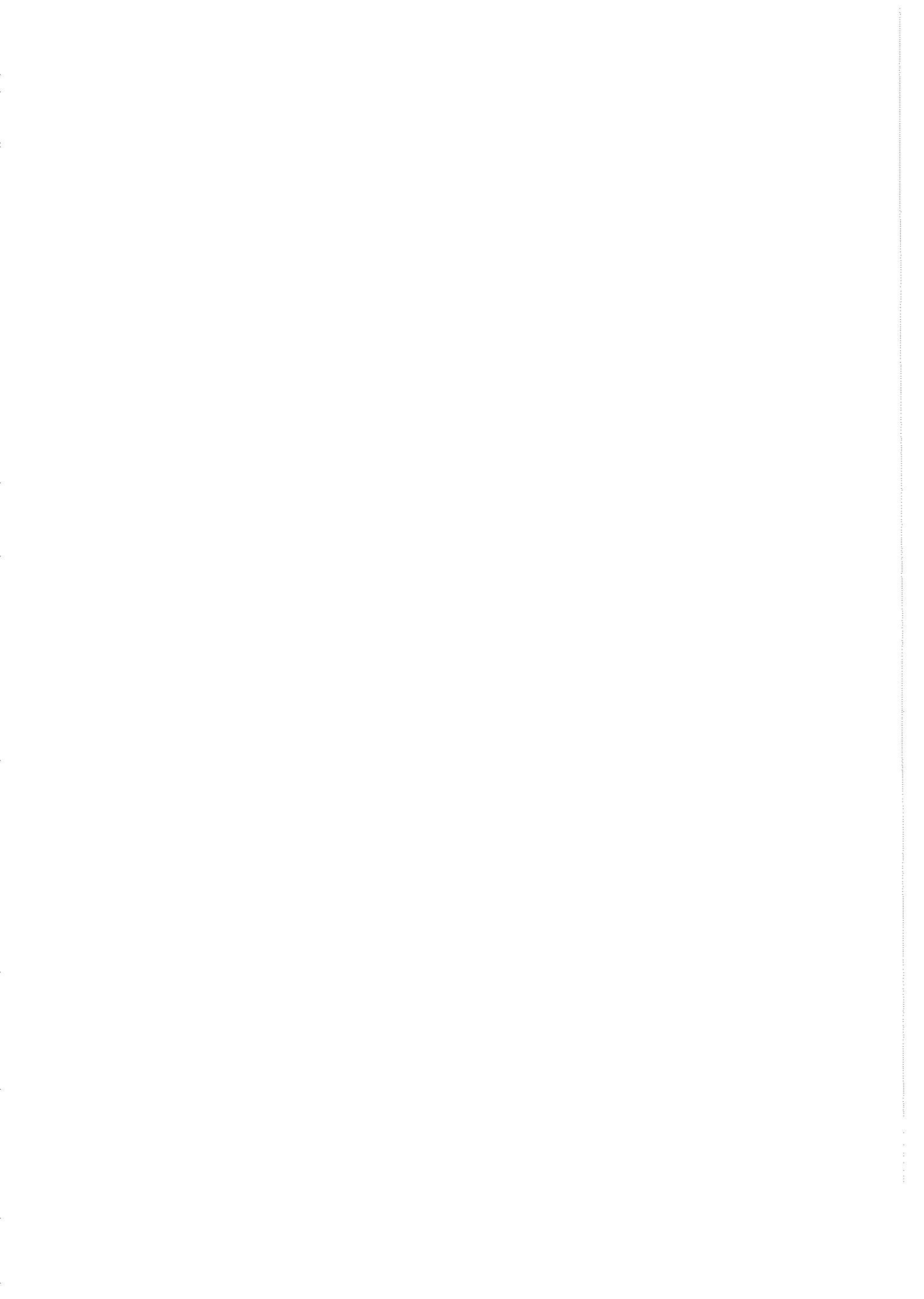

PASTORALISTEN IN DE "(SEMI-) ARIDE" GEBIEDEN IN AFRIKA

Inhoudsopgave

Voorwoord	
Inleiding	1
1. De dunbevolkte semi-aride gebieden in Afrika	
1.1 Fysisch milieu en klimaat	3
1.2 Sociale structuren bij pastoralisten	3
1.3 Het pastorale systeem	5
2. Voedselzekerheid	7
2.1 Produktie en consumptie van de belangrijkste voedingsmiddelen.	8
3. Pastoralisten in crisis	11
4. Analyse	13
1. Overheidsbeleid	13
2. Internationale handelspolitiek	19
3 Landgebruik	19
5. Mogelijkheden voor interventies	22
6. Aanbevelingen	29
Literatuur	32

VOORWOORD

De notitie "Pastoralisten in 'semi-'aride gebieden in Afrika" beoogt een nadere uitwerking te geven van de in 1989 verschenen nota 'Veehouderij-activiteiten in het ontwikkelingssamenwerkingsprogramma', welke nota inmiddels is uitgegeven door de Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking onder de titel 'Veehouderij in ontwikkelingslanden' (1991).

Deze notitie is het resultaat van een desk-studie uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van DGIS-DST/PLa en de werkgroep "Veehouderij", bestaande uit:

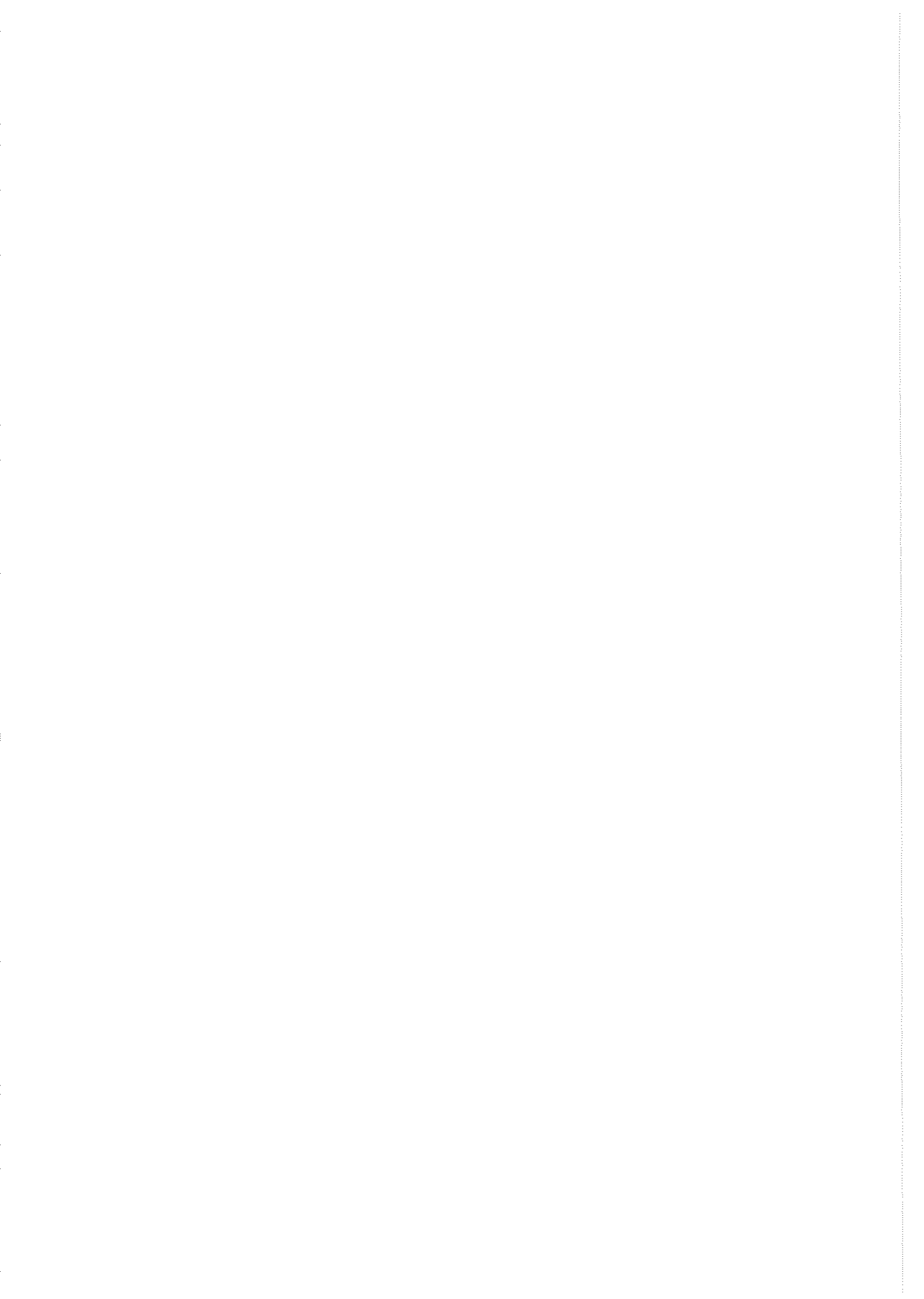
Ir. A. den Held	- LNV/OSL
Ir. R. de Jong	- LU/Trop. veehouderij
Ir. C.D. Konstapel	- DGIS-DST/TA
Ir. A.C. Nell	- IAC
Ir. M. Rewinkel	- DGIS-DST/PLa

Ten behoeve van het schrijven van deze notitie is een begeleidingsgroep gevormd bestaande uit:

Ir. A. den Held (voorzitter)	- LNV/OSL
Dr. H. Breman	- CABO
Prof. Dr. M. Doornbos	- ISS
Ir. B. Hartevelt	- IAC
Ir. P. Leegwater	- Afrika Studie Centrum
Ir. L. Remmelzwaal	- LNV/OSL
Ir. G. Rootseelaar	- RDP

De auteur is de leden van de begeleidingsgroep zeer erkentelijk voor hun steun en waardevolle adviezen. Zij zijn echter niet aansprakelijk voor de tekortkomingen van deze notitie.

Drs. R.C. Bronkhorst
maart 1991

Inleiding

Deze notitie beoogt een nadere uitwerking te geven van de in 1989 verschenen nota 'Veehouderij-activiteiten in het ontwikkelingssamenwerkingsprogramma', welke nota inmiddels is uitgegeven door de Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking onder de titel 'Veehouderij in ontwikkelingslanden' (1991). Bij de verschijning van de nota is aangegeven dat het in de bedoeling lag deze op deelgebieden verder uit te werken. Deze verkennende notitie is de uitwerking voor het onderdeel Pastoralisten in de (semi-) aride gebieden in Afrika.

Inmiddels is ook de nota 'Een wereld van verschil' uitgekomen, die de hoofdlijnen van het Nederlands ontwikkelingsbeleid voor de komende jaren bevat. Kernpunten voor een op armoedebestrijding gericht beleid zijn hierin gegeven: duurzame economische ontwikkeling, rechtvaardige inkomensverdeling, bevrediging van basisbehoeften en deelname aan het maatschappelijk verkeer voor zoveel mogelijk mensen. Gezamenlijk vormen deze beide nota's het uitgangspunt voor deze notitie.

De doelgroep waarop dit document zich richt omvat DGIS-medewerkers van landenbureaus en DST/TA en sectordeskundigen die zich bezig houden met rurale ontwikkelingsprojecten in de Afrikaanse (semi-)aride gebieden.

Deze notitie stelt zich ten doel, voortbouwend op ervaringen opgedaan door verschillende donoren, mogelijkheden aan te geven om tot een duurzame en evenwichtige ontwikkeling van de (semi-)aride gebieden te komen en de marginalisering van de pastoralisten tegen te gaan.

Hiertoe dienen de volgende vragen te worden beantwoord:

- welke factoren hebben bijgedragen tot de verslechtering van de situatie van de pastoralisten
- wat zijn de ontwikkelingsmogelijkheden voor pastoralisten in geval van optimaal en in geval van sub-optimaal gebruik van de natuurlijke hulpbronnen
- wat zijn de ervaringen in programma's gericht op verbetering van de situatie van pastoralisten
- welke knelpunten moeten worden opgelost om tot optimaal landgebruik te komen zonder marginalisering van de pastoralist
- welke strategieën moeten worden ontwikkeld om de knelpunten op te lossen

De problematiek wordt benaderd vanuit een sociaal-economische invalshoek. Centraal staat het begrip voedselzekerheid. Deze keuze komt voort uit het feit dat de pastorale levenswijze voor een belangrijk deel is gericht op tenminste het bereiken van een situatie van voedselzekerheid. Ook op nationaal niveau is het bereiken van voedselzekerheid een belangrijke beleidsdoelstelling. Mogelijke strategieën en interventies moeten dan ook worden beoordeeld naar de mogelijke gevolgen ervan op de voedselzekerheidssituatie. Hierbij moet er rekening mee worden gehouden dat de voedselzekerheidssituatie voor verschillende

groepen (akkerbouwers, pastoralisten) verschilt, en hun strategieën competitief kunnen zijn.

De opbouw van deze notitie is als volgt: In hoofdstuk 1 wordt een korte beschrijving gegeven van de dunbevolkte semi-aride gebieden in Afrika: hoofdkenmerken van fysisch milieu, sociale structuren bij pastoralisten en het pastorale systeem. Hoofdstuk 2 behandelt het begrip 'voedselzekerheid' en gaat in op produktie en consumptie van de belangrijkste voedingsmiddelen bij pastoralisten. Hoofdstuk 3 beschrijft de verslechterde situatie van de pastoralisten, gevolgd door een analyse van de oorzaken in hoofdstuk 4. In hoofdstuk 5 worden mogelijkheden voor interventies aangegeven, gevolgd door aanbevelingen in hoofdstuk 6.

1. De dunbevolkte semi-aride gebieden in Afrika

1.1 Fysisch milieu en klimaat

De semi-aride gebieden worden onderverdeeld in woestijnranden, steppen en savannes. Woestijnranden zijn dun bevolkt en lichte beweiding is mogelijk. De steppen zijn dun tot matig bevolkt en behalve veeteelt wordt hier ook in bescheiden mate akkerbouw beoefend. Akkerbouw in de Sahel is mogelijk vanaf 500 mm, in Z- en O-Afrika vanaf 700 mm omdat de regen hier meer gespreid valt. De savannes zijn onder te verdelen in droge savannes met < 1000 mm neerslag waarop zowel akkerbouw als veehouderij wordt bedreven, en vochtige savannes met > 1000 mm regen. Deze vochtige savannes bestaan vaak uit zure en arme gronden. Hier komt de tsetse vlieg voor (trypanosomiasis). Dit maakt deze streken minder geschikt voor grootvee, tenzij dit trypano-tolerant is of tenzij goede veterinaire zorg aanwezig is. In de woestijnranden is de geringe regenval de belangrijkste beperkende factor, maar gaande naar steppen en savannes wordt de bodemvruchtbaarheid al snel belangrijker dan regenval. Semi-aride gebieden zijn dun bevolkt, maar in relatie tot de draagkracht zijn verscheidene van deze streken overbevolkt, zoals in grote delen van de Sahel het geval is.

Semi-aride gebieden komen voor in veel landen in Afrika waarmee Nederland in het kader van ontwikkelingssamenwerking relaties onderhoudt: alle Sahellanden, het noorden van Ghana, Kameroen en Benin, De Hoorn van Afrika (Ethiopie), Oost-Afrika (Kenia, Oeganda, Tanzania) en Zuidelijk Afrika (Zambia, Zimbabwe, Mozambique, Angola, Botswana).

1.2 Sociale structuren bij pastoralisten

In de (semi)-aride gebieden kunnen de volgende produktiesystemen worden onderscheiden: het pastorale systeem waarin, inclusief zelfvoorziening, meer dan 50% van het huishoudinkomen van vee of veeproducten afkomstig is, het agro-pastoraal systeem, waar 10-50% van het huishoudinkomen van vee of veeproducten afkomstig is, en het akkerbouw produktiesysteem waarin akkerbouw centraal staat en vee een minder groot deel van het inkomen voor zijn rekening neemt of zelfs geheel ontbreekt. Onder inkomen uit vee(producten) vallen ook traditionele economische activiteiten die d.m.v. dieren geschieden, zoals transport met kamelen.

Ruw geschat zijn er zo'n 20-25 miljoen pastoralisten in Afrika: 9-10 miljoen in Soedan, Ethiopie, Somalie en Djiboeti, 5 miljoen in de W-Afrikaanse Sahel plus Chad, Kameroen en CAR, en 5-7 miljoen in Oost- en Zuidelijk Afrika.

Het zich verplaatsen met kuddes is een kenmerk van pastoralisten. Dit kan variëren van volledig nomadisme tot het hebben van permanente woonplaatsen waarbij een deel van de produktie-eenheid een gedeelte van het jaar met het vee naar andere graasgebieden

vertrekt (transhumance). Verder bestaan er veelal verschillende complexe regels met betrekking tot veebezit, beheer en verzorging; waterputten worden beheerd door degenen die deze graven, hoewel toegang over het algemeen aan leden van dezelfde clan wordt toegestaan, en water wordt vaak niet geweigerd aan andere pastoralisten zolang er voldoende is; weide gebruik is onderling geregeld. Regels zijn in de loop der tijd aan verandering onderhevig, o.a. ten gevolge van onderlinge conflicten.

Er bestaat een verscheidenheid aan sociale structuren bij pastoralisten. Veebezit, beheer van de kudde en rechten op opbrengsten van de kudde kunnen daardoor sterk verschillen. Bij projectimplementatie kan dit tot problemen leiden omdat voor de buitenstaander niet altijd duidelijk is tot wie men zich moet richten. Toepassing van het begrip 'produktie-eenheid' kan soms verhelderend werken. Een produktie-eenheid is de eenheid waarbinnen de produktiebeslissingen worden genomen en kan bestaan uit een of meerdere huishoudens. Het hoofd van de produktie-eenheid heeft in veel gevallen het beheer over de kudde, hoewel hij niet eigenaar van alle dieren hoeft te zijn. Binnen de produktie-eenheid is sprake van een taakverdeling b.v.: mannen verzorgen het vee, jongens hoeden het grootvee, kinderen het kleinvee, vrouwen verzorgen het klein- en jongvee, melken de koeien en verwerken of verkopen de melk. Vee kan aan een produktie-eenheid behoren (niet verdeelde erfenis) of aan individuele leden van de produktie-eenheid (mannen, vrouwen en kinderen). Het hoofd van de produktie-eenheid kan het vee beheren, maar door iemand anders laten verzorgen. Bij verkoop moet hij echter de toestemming van de eigenaar (bijv. een van zijn vrouwen) hebben. Ook kan hij vee voor anderen onder zijn hoede hebben, terwijl een deel van zijn eigen vee door een derde wordt gehoed. In het algemeen is men zeer terughoudend om kenbaar te maken hoeveel vee men bezit, wie het hoedt en wie de andere eigenaren zijn van de het vee in de kudde die men beheert. Sommige pastoralisten hadden vroeger slaven in dienst. Zij bleven vaak achter in de kampen van de regentijd om akkers te bebouwen voor de pastoralisten. Binnen de pastorale samenleving nemen de huishoudens van ex-slaven nog steeds een ondergeschikte positie in. Een extra gemarginaliseerde groep zijn vrouwen, hoofd van huishoudens, afkomstig uit de groep ex-slaven. Alvorens kan worden vastgesteld welke groep onder invloed van nieuwe ontwikkelingen het meest wordt gemarginaliseerd, is het noodzakelijk de literatuur over de betreffende bevolkingsgroepen in de betreffende regio te raadplegen. Sociale verhoudingen tussen en binnen bevolkingsgroepen en economische ontwikkeling van regio's verschillen te veel om algemeen geldende uitspraken te kunnen doen.

1.3 Het pastorale systeem

Pastorale veehouderij in Afrika berust op een traditioneel systeem, die het mogelijk maakt met behulp van vee te bestaan in marginale gebieden. Het houdt een scala van overwegingen en risicoberekeningen in met als doel produktie en consumptie te optimaliseren en de effecten van natuurlijke risico's te minimaliseren.

Een gemeenschappelijk kenmerk van pastorale groepen is de verplaatsing van de kudde in tijd en ruimte. Melk is een belangrijk produkt, zowel voor voeding als voor verkoop of als ruilprodukt. De pastoralist streeft naar zowel a. optimalisatie van de produktie van zijn veestapel als naar b. kudde-diversificatie.

a. Het bezit van veel vee biedt de individuele produktie-eenheid de mogelijkheid moeilijke periodes van droogtes of epidemieën zelfstandig te doorstaan. Hierdoor kan ook dan nog een acceptabele melk- en vleesproduktie worden gerealiseerd (=overleven), terwijl ook na het verlies van een deel van de veestapel, de reproductiecapaciteit van de kudde voldoende blijft voor een herstel van de kudde-omvang (=toekomst). Vee wordt vaak gespreid over meerdere kuddes en uitgeleend aan verwanten. Dit spreidt de risico's. Individuele produktie-eenheden zullen dan ook niet zo maar geneigd zijn het aantal dieren te beperken, ook niet in omstandigheden waarin de omvang van de totale veestapel (overbeweiding) bijgedragen heeft aan de ernst van de situatie. De optimale grootte en samenstelling van de kuddes wordt mede bepaald door samenstelling, kwaliteit en dichtheid van de vegetatie in het weidegebied. Door het beheren van kuddes met verschillende diersoorten (kamelen, runderen, schapen, geiten) kan de pastoralist optimaal gebruik maken van de vegetatie, doordat de onderscheiden diersoorten een verschillend graasgedrag hebben. De ondergrens van de kudde-omvang wordt gevormd door de voedsel- en inkomensbehoeften van de bezitters, de bovengrens door de hoeveelheid arbeid die het beheer van een dergelijke kudde vereist. Een gemiddelde kudde bestaat uit meer vrouwelijke dan mannelijke dieren (2/3 tot 3/4). De strategie van verkoop van bijvoorbeeld mannelijke runderen hangt af van de prijs die de veehouder kan ontvangen voor dieren van verschillend gewicht. Meestal neemt de prijs per kg. levend gewicht toe met de gewichtstoename. De prijs voor een rund van 300 kg. is dus meer dan twee maal zo hoog als die voor een rund van 150 kg. Het is dan in het belang van de veehouder zijn mannelijk vee niet te vroeg af te stoten maar te behouden totdat het een minimaal gewicht van 250 a 300 kg. heeft bereikt.

b. Diversificatie van de kudde komt algemeen voor. Runderen en kamelen leveren meer melk en vlees per dier dan kleinvee, zowel per eenheid als door een langere lactatieperiode. Herstel van een kudde rundvee na grote verliezen door droogte of epidemieën gaat echter langzaam. Om de kudde zeker te stellen kan de pastoralist ook minder produktieve dieren in zijn kudde houden, nl. die

dieren die hebben aangetoond beter bestand te zijn tegen ziektes of soms zelfs helemaal immuun voor belangrijke dierziektes zijn. De reproductiecapaciteit van kleinvee is groter en zij kunnen droogteperiodes beter doorstaan. Een kudde kleinvee levert echter een groter risico dan een kudde runderen, omdat epidemieën zich sneller verspreiden bij geiten en schapen en dan de hele kudde kunnen elimineren. Dit is een reden om in ieder geval in plaats van alleen kleinvee, ook runderen te houden. Een andere reden is dat het houden van grote aantallen kleinvee leidt tot beheersproblemen.

2. Voedselzekerheid

Naar analogie van FAO en WB wordt hier de definitie van voedselzekerheid gehanteerd dat er sprake is van voedselzekerheid als alle mensen gedurende het gehele jaar toegang hebben tot voldoende voedsel van voldoende kwaliteit om een gezond en actief leven te leiden.

De hoofdelementen van het begrip voedselzekerheid zijn:

- * Beschikbaarheid van voedsel
- * Stabiliteit van aanbod
- * Toegang tot/verdeling van voedsel
- * Kwaliteit van het voedselpakket

Voedselzekerheid speelt op alle niveaus, dat van het individu, van het huishoudniveau, van de regio, en dat van nationaal en internationaal niveau.

Naast de veranderingen in voedselzekerheid binnen een jaar kunnen ook de situaties in normale jaren en droogtejaren zeer verschillend zijn. Een verdere uitwerking van het begrip voedselzekerheid is te vinden in de DGIS-notitie 'Poverty and Food' dd. december 1990.

Pastorale samenlevingen kennen over het algemeen een uitgewerkt systeem van onderlinge hulp en spreiding van bezit. Dit stelt hen in staat moeilijke periodes te overleven en een nieuwe kudde op te bouwen als een deel van de veestapel door droogte of ziektes is gedecimeerd. Naast onderlinge hulpsystemen hebben zij verschillende andere strategieën ontwikkeld om moeilijke periodes, zoals droogtes, te overbruggen. Traditionele aanpassingsstrategieën om voedselzekerheid na te streven zijn: strooptochten, trans-Sahara handel, jacht, verzamelen van vruchten en akkerbouw. Later zijn hier bij gekomen (tijdelijke) loonarbeid, migratie en sedentarialisatie, evenals gebruik maken van vluchtelingen- en noodhulp, een recente variant op een van oudsher bekend thema. De trans-Sahara handel is in de loop der tijd in belang afgenomen. Strooptochten zijn vooral in West-Afrika afgenomen, maar komen in sommige delen van Oost-Afrika nog voor. Duidelijk is dat het streven naar voedselzekerheid, cq. overleven, kan leiden tot strategieën die de voedselzekerheid van andere individuen of groepen sterk nadelig kunnen beïnvloeden. Strooptochten van pastoralisten bij akkerbouwers zijn daar een duidelijk voorbeeld van, evenals het verjagen door akkerbouwers van vee, behorend aan pastoralisten, van hun akkers waar het vee vanouds de oogstresten opat.

De mogelijkheden tot jacht en verzamelen van vruchten zijn in grote delen van Afrika verminderd door de creatie en bescherming van natuurreservaten en verminderde beschikbaarheid van wilde vruchten.

De traditionele aanpassingsmechanismen waren er op gericht een tijdelijk probleem, zoals een droogte, het hoofd te bieden. Wanneer een produktie-eenheid in een moeilijke positie verkeert, is dit af te leiden uit factoren als het verkopen van meer vee dan normaal, de verkoop van vrouwelijk vee, gebruik van

voedselreserves, zoeken naar betaald werk, grotere vraag naar voedsel op lokale markten, vermindering van het aantal schoolgaande kinderen, migratie en het zoeken van hulp. Hoewel nieuwere aanpassingsmechanismen, zoals migratie en sedentarialisatie, minder ruimte laten om terug te keren tot de traditionele levenswijze, komen tijdelijke sedentarialisatie en migratie toch geregeld voor, nl. voor de periode die nodig is om weer een kudde op te bouwen die in de voedselbehoeften kan voorzien. Een noodgedwongen overgang op andere produktiesystemen waarin akkerbouw belangrijker is, kan leiden tot een sub-optimale produktie omdat de pastoralisten weinig kennis van en ervaring met mogelijke landbouwmethodes en produktiewijzen hebben.

2.1 Produktie en consumptie van de belangrijkste voedingsmiddelen.

Voedingsgewoontes bij pastoralisten verschillen enigszins tussen Oost-en West-Afrika. In het algemeen is melk het basis-voedsel. Vlees wordt alleen bij speciale gelegenheden gegeten, en in geval van noodslachtingen. De produktie van de kudde dient in de eerste plaats om de eigen behoeften te dekken. Alleen in geval van overschot of bij dreigende voedselschaarste wordt verkocht, al naar gelang de behoefte.

Een deel van de melkproduktie kan worden verwerkt tot langer houdbare produkten (zure melk, kaas, ghee) en deze produkten kunnen worden verkocht of geruild tegen granen. Het menu wordt in verschillende mate aangevuld door granen. Wanneer de melkproduktie afneemt aan het eind van de droge tijd en ontoereikend is om in de voedselvoorziening te voorzien, wordt in eerste instantie een deel van het kleinvee verkocht om graan aan te kopen, en uiteindelijk grootvee. In toenemende mate proberen pastoralisten voor een gedeelte in de eigen graanbehoefte te voorzien door zelf akkerbouw te bedrijven. De arbeid die in akkerbouw wordt geïnvesteerd kan zeer uiteenlopen. Sommigen schonen een stukje grond, zaaien het graan en wachten eventueel op de eerste wiedronde alvorens met het vee weg te trekken om voor de oogst terug te komen. Anderen splitsen de produktie-eenheid waarbij een gedeelte permanent in het akkergebouwgebied achterblijft.

De meeste Oost-Afrikaanse pastoralisten nemen regelmatig bloed af van hun vee. Dit bloed geeft hen extra proteïnes en mineralen gedurende de droge tijd. Zo vullen de O-Afrikaanse Samburu, Bahima en Masai hun dieet aan met bloed, maar passen de W-Afrikaanse Peulh deze praktijk van aderlaten niet toe. Berekeningen zijn gemaakt betreffende de kudde-omvang die nodig is om van de produkten van de kudde alleen, in leven te blijven. Voor een produktie-eenheid van 4.9 volwassenenequivalent in Oost-Afrika, die leeft van melk, vlees als bloed van een kudde runderen, is een minimum kudde-omvang van 50 - 64 runderen

vereist om voldoende energie en eiwit binnen te krijgen. Melk is het basis voedsel, terwijl het belang van vlees en bloed toeneemt naarmate de melkopbrengst minder wordt in het droge seizoen. De minimum omvang van een kudde kamelen voor deze produktie-eenheid zou 28 dieren omvatten. Dit omdat kamelen een heel jaar melk kunnen geven, dus ook in de droge tijd, en de hoeveelheden melk die een kameel geeft groter is dan van een rund.

Op deze wijze is op huishoudniveau zowel beschikbaarheid als toegang tot voedsel in normale jaren verzekerd. Of dit ook geldt op het niveau van het individu hangt af van de verdelingsmechanismen binnen de produktie-eenheid. Bovenstaande kudde-omvang is berekend op basis van een zelfvoorzienend systeem. Wanneer kudde-aanwas wordt verkocht veranderen deze gegevens en kan, afhankelijk van de ruilvoet, met een kleinere kudde worden volstaan.

Kenmerkend voor de pastorale samenleving is dat de voedselvoorziening en de samenstelling van het voedingspakket met de seizoenen fluctueren:

- de regentijd: de melkproduktie is groot en voldoende om in de voedselbehoefte te voorzien. Men bevindt zich vaak op geïsoleerde plaatsen, (ruil)handel is moeilijk.

- overgang regentijd in droge tijd: trek naar weidegronden van de droge tijd. Melkproduktie is toereikend, volop graan beschikbaar, gunstige ruilvoet vee/graan, maar noodzaak vee te ruilen voor graan is minimaal.

- droge tijd: melkproduktie is vaak ontoereikend, menu wordt aangevuld met vlees/bloed van eigen dieren en/of geruild graan. Men bevindt zich in akkerbouwgebieden, in de buurt van rivieren en markten, waar (ruil)handel mogelijk is.

- overgang droge tijd in regentijd: voorbereiding trek van het vee naar de regentijd weidegronden. Het vee is verzwakt en de melkproduktie laag. De ruilvoet vee/graan is afhankelijk van de oogst van de voorafgaande regenperiode. Indien deze slecht was, is de prijs van graan hoog en de ruilvoet ongunstig voor de pastoralist. Indien de pastoralist nu teveel dieren van de hand doet, vermindert de toekomstige produktie van de kudde. Als hij echter toch genoodzaakt is veel vee te verkopen, kan dit een reden zijn niet naar de regentijd gebieden te vertrekken, maar in het akkerbouwgebied te blijven.

Door het veebezit zijn pastoralisten beter in staat een droog jaar met slechte landbouwogsten te overleven dan akkerbouwers. Dit gaat echter ten koste van een belangrijk deel van het veebezit. Is echter het daaropvolgende jaar ook slecht, dan wordt de situatie voor de pastoralisten zeer moeilijk.

De afgelopen decennia schijnt het menu van de pastorale nomaden aanzienlijk te zijn gewijzigd. Daarbij zijn nieuwe produkten zoals brood en groenten toegevoegd. Kwantitatieve gegevens zijn er echter nog niet. De rol van bush planten is gedecimeerd. Volgens een recent onderzoek in Mali worden nu nog 10 wilde planten of vruchten geregeld gegeten tegen meer dan 50 ruim 20 jaar geleden. Kwalitatief is het veranderde voedselpakket nu

waarschijnlijk beter dan voorheen. De beschikbaarheid van voedsel is echter afhankelijker geworden van (monetaire) inkomsten.

3. Pastoralisten in crisis

De pastorale levenswijze bevindt zich in een krisissituatie, wat aan de hand van het volgende kan worden aangegeven:

* Toegang tot produktiefactoren

- Veel pastoralisten hebben tijdens de laatste grote droogtes veel vee verloren door sterfte en noodverkopen. Hierdoor zijn zij het eigendom over de kuddes grotendeels kwijtgeraakt. De nieuwe vee-eigenaren zijn handelaren, ambtenaren en akkerbouwers voor wie vee meer een beleggingsobject is dan een primair middel van bestaan.
- De toegang tot traditionele weidegronden wordt steeds moeilijker doordat:
 - a. Steeds meer grond in bezit wordt genomen voor akkerbouw en tuinbouw
 - b. Chronische politieke instabiliteit en gewapende conflicten ook tussen pastorale groepen onderling, met name in Oost-Afrika
- In veel gebieden heeft overbeweiding plaats
- Milieudegradatie in grote gebieden
- Bestaande relaties met akkerbouwers staan steeds meer onder druk

* Ruilvoet

- In droogtejaren verslechtert de ruilvoet vee(produkten)/granen zeer sterk ten nadele van vee(produkten)

* Marketing

- Afzetproblemen voor vee en vlees
 - a. In de traditionele afzetlanden door concurrentie van o.a. gesubsidieerd EG-vlees
 - b. In het Midden-Oosten door hogere hygienedrempels, waardoor het vlees niet concurrerend is met vlees uit Australië en Nieuw-Zeeland
 - c. Gebrek aan marketingfaciliteiten

* Overheidsvoorzieningen

- Pastoralisten hebben weinig toegang tot overheidsvoorzieningen zoals scholen, medische zorg e.d.

* Institutionele opbouw

- Er is over het algemeen weinig en slechte communicatie tussen pastoralisten en overheid
- Strategische besluitvorming vindt steeds meer buiten de pastoralist om plaats, met name door ambtenaren en handelaren
- Vanuit de urbane centra bestaat veelal een wantrouwen jegens pastoralisten en een druk tot sedentarialisatie

* Alternatieve mogelijkheden

- In de traditionele verblijfsgebieden van pastoralisten zijn weinig mogelijkheden om buiten de veehouderij een inkomen te genereren
- Gebrek aan spaarfaciliteiten en investeringsmogelijkheden buiten de veehouderij
- De pastoralist die zich genoodzaakt heeft gezien te sedentariseren, moet over het algemeen genoeg nemen met de meest marginale gronden

- In geval van sedentarialisatie en overgaan op akkerbouw, mist de pastoralist de hiervoor benodigde specialistische kennis
- * Sociale structuren
- Bestaande sociale structuren brokkelen af, zonder dat er een goed alternatief voor in de plaats komt
- Subsistence veehouderij wordt steeds moeilijker; incorporatie in de markt neemt snel toe

4. Analyse

Een aantal oorzaken hebben bijgedragen aan de verslechterde situatie voor de pastoralist, gelegen in 1. het overheidsbeleid, 2. de internationale handelspolitiek en 3. het landgebruik in de verschillende agro-ecologische zones. Op elk van deze drie wordt in het volgende kort ingegaan.

1. Overheidsbeleid

Binnen het overheidsdenken heeft men zich onvoldoende gerealiseerd dat het pastorale beweidingssysteem een efficiënt gebruik maakt van marginale natuurlijke hulpbronnen. Men is zich vaak onvoldoende bewust van het feit dat een elementaire factor van het exploitatiesysteem de mobiliteit van de veestapel is, waardoor overbeweiding wordt voorkomen. De gangbare opvatting vanaf de koloniale tijd tot nu toe is dat pastoralisme een archaische produktiewijze is die niet meer past in deze moderne tijd. Bovendien heeft de overheid geen greep op zich steeds, ook over de landsgrenzen heen, verplaatsende burgers. Dankzij hun mobiliteit kunnen pastoralisten gemakkelijk belastingen ontduiken, terwijl sommigen van hen vrij vermogend zijn. Hier komt bij dat de huidige machthebbers in de betreffende staten over het algemeen voortkomen uit de van oorsprong akkerbouwende bevolkingsgroepen die in het verleden soms slachtoffer zijn geweest van onderdrukking en rooftochten door pastoralisten. De basis voor een goede samenwerking tussen pastoralisten en overheid is dan ook veelal smal.

Overheidsbeleid is vaak gericht op sedentarialisatie van de pastoralist. Hierbij zijn vrijwillige en gedwongen sedentarialisatie te onderscheiden. Vrijwillige sedentarialisatie vindt zijn oorsprong in een keuze, gemaakt door de pastoralist uit een aantal mogelijkheden. Bij gedwongen sedentarialisatie is er geen sprake van keuzevrijheid; de pastoralist wordt door externe factoren (overheid, droogtes, gebrek aan voeder) gedwongen zich te sedentariseren, welke de vorm aan kan nemen dat de hele produktie-eenheid zich sedentariseert, of dat een deel van de produktie-eenheid zich op een plaats vestigt en een ander deel bepaalde periodes van het jaar met het vee op transhumance is. Naast beleid dat de overheid voert dat direkt gericht is op pastoralisten, heeft overheidsbeleid in een aantal gevallen ook indirekt invloed op de bestaansmogelijkheden van de pastoralisten, nl. via a. landrechten, b. prijspolitiek, c. institutionele opbouw, d. marketing en e. overheidsvoorzieningen.

a. Landrechten

Voor de koloniale tijd waren de agrarische gemeenschappen in Afrika min of meer zelfvoorzienend in voedsel, met akkerbouw en veehouderij als belangrijkste activiteiten, aangevuld met vissen,

jagen en verzamelen. Pastoralisme vond onder meer, maar niet uitsluitend, plaats op gronden die minder geschikt zijn voor akkerbouw. Vee kon alleen worden gehouden in die streken waar de tsetse vlieg niet gedijde. Pastoralisten onderhielden speciale relaties met akkerbouwers waarbij produkten werden geruild en vee het land bemestte en de stoppels weggraasde. Onder het koloniale bewind verloor de pastoralist veel van zijn bewegingsvrijheid. Staatsgrenzen werden gecreeerd, gebieden werden afgeschermd voor ranches en andere hindernissen voor een vrije doorgang werden opgeworpen. De zelfstandigheid van de nieuwe staten verbeterde de positie van de pastoralist geenszins omdat steeds meer beperkingen werden opgelegd. Mobiliteit van de veestapel is echter een van de belangrijkste kenmerken van het pastorale systeem.

Door uitbreiding van akkerbouwareaal en tuinbouwactiviteiten rondom waterplaatsen vindt verlies aan weidegronden plaats. Irrigatieprojecten op overstromingsvlakten langs rivieren hebben graasgronden in bezit genomen voor permanente akkerbouw. Dit heeft verandering van gebruiksrechten ten gevolge gehad, vaak zonder dat rekening werd gehouden met de pastoralisten die in principe alleen een deel van het jaar daar verblijven. Grond die zo in bezit wordt genomen voor akkerbouw gaat dan ook meestal verloren als weidegrond voor de pastoralist.

Bevolkingsdruk heeft de akkerbouwers in veel gevallen de traditionele veeteeltgebieden in gedreven en de pastoralisten van weidegronden beroofd. Dit proces, op gang gebracht door gemarginaliseerde boeren die ook geen andere keus hebben, heeft plaats gevonden en vindt nog steeds plaats met stilzwijgende instemming van de overheid, echter zonder dat eerst is bepaald hoe deze gronden, gezien op lange termijn, uit een oogpunt van nationaal belang het best kunnen worden geëxploiteerd. Hetzelfde geldt voor de creatie van ranches en voor de talloze irrigatie- en andersoortige projecten die in de loop der tijd zijn opgezet. Bezien vanuit een lange termijn visie op capaciteit tot voedselproductie is dit, wegens het gevaar tot bodemuitputting, een niet gewenste ontwikkeling.

De moderne wetgeving houdt nauwelijks rekening met traditionele gebruiksrechten, terwijl zij wel steeds meer bepalend wordt voor de ontwikkeling in deze landen. Bijvoorbeeld ten aanzien van waterbronnen was de situatie voorheen dat de clan die de bron had geslagen besliste over het gebruik van het water.

Wanneer men geen toegang heeft tot water uit de put heeft men ook geen toegang tot de omringende weidegronden. Creatie van waterbronnen in (semi)-aride gebieden die vrij exploiteerbaar waren en konstant water leveren, heeft geleid tot degradatie van de omringende graasgebieden omdat de kuddes te lang bleven.

Bovendien leidde dit in een aantal gevallen tot zakken van de waterspiegel. De verlichting die dit gaf aan akkerbouwgebieden was tijdelijk omdat de kuddes, als gevolg van de degradatie van het milieu, later toch gedwongen werden naar de akkerbouwgebieden uit te wijken. Omdat de overheid er nog steeds van uit ging dat het probleem van de pastoralisten water was en zij dit probleem

had opgelost, ondervonden de pastoralisten vaak tegenwerking van de autoriteiten bij hun trek naar de akkerbouwgebieden. Overbeweiding treedt ook op door verandering van vee-eigendom ten gunste van beleggers. Dit leidt tot een tendens het vee in een zelfde gebied te houden i.v.m. de controle over het vee. Dit in tegenstelling tot pastoralisten die continu op zoek zijn naar betere weidecondities.

Het overheidsingrijpen tot nu toe heeft er toe geleid dat traditionele eigendoms- en gebruiksrechten van de pastoralist slechter zijn geworden.

Bijstelling van het overheidsbeleid in deze is noodzakelijk. Nadat besloten is welke gronden primair voor akkerbouw en welke primair voor veehouderij kunnen worden geëxploiteerd, is het regelen van eigendoms- en gebruiksrechten vereist.

b. Prijspolitiek

De ruilvoet dierlijke produkten/granen, hier vereenvoudigd tot vee/graan, geeft de prijsverhouding weer tussen vee en graan. Prijsverhouding moet niet alleen monetair worden opgevat, het omvat ook ruilverhoudingen. Het geeft weer hoeveel vee moet worden verkocht om een bepaalde hoeveelheid graan te kunnen kopen of ruilen. Dietz geeft aan dat de pastoralist er in kalorien op vooruit gaat wanneer hij vee, via handel of ruil, in granen omzet. Bij voldoende toegang tot graan zou de pastoralist dan ook met een kleinere kudde toekunnen.

De ruilvoet verandert in de tijd, afhankelijk van de beschikbare hoeveelheid graan, de konditie van het vee en de noodzaak bij de veehouder om te verkopen. Een slechte oogst kan de graanprijzen omhoog stuwen waardoor de ruilvoet voor vee slechter wordt. In periodes van grote droogte kan deze ruilvoet zeer ongunstig worden doordat zowel de graanprijzen hoog zijn, de konditie van het vee slecht is en de veehouder moet verkopen omdat hij niet meer over alternatieve voedselbronnen beschikt. Grote ruilvoetveranderingen hebben er toe geleid dat na de laatste grote droogte in de Sahel (1984/5) de veehouders hun vee tegen extreem lage prijzen moesten verkopen. Toen echter de droogte voorbij was en de tijd aangebroken om de kudde weer aan te vullen, was de prijs van vee weer sterk gestegen waardoor het voor de ex-bezitters onmogelijk werd vee aan te kopen. Op deze wijze is vee-eigendom in grote mate overgegaan van traditionele veehouders naar nieuwe eigenaren zoals handelaren, ambtenaren en akkerbouwers die vee als belegging zien. Volgens schattingen voor Noord-Mali is 80% van het vee in handen van beleggers, in Mauretanie en Noord-Senegal 40%.

Markten zijn van toenemend belang geworden en hebben de van oorsprong bestaande ruilhandel voor een groot deel vervangen. Akkerbouwers hebben tegenwoordig vaker eigen vee. Deze factoren hebben ertoe geleid dat de transacties tussen veehouders en akkerbouwers anoniemer zijn geworden en marktafhankelijker.

De invloed van de overheid op relatieve prijzen m.b.t. granen is

in het algemeen groot, zowel op producenten- als op consumentenprijzen. Hoge consumentenprijzen in schaarsteperiodes worden tegengegaan d.m.v. de opbouw van graanreserves (graanbanken), noodvoedselhulp e.d. Hoewel noodvoedselhulp pastoralisten vaak niet bereikt, kan noodvoedselhulp aan sedentairen ook op pastoralisten een gunstig effect hebben, nl. via de ruilvoet. Ook graanbanken en andere vormen van verhoging van voedselzekerheid bij de sedentaire bevolking kunnen op dezelfde wijze bijdragen tot een gunstiger ruilvoet waar de pastoralist van profiteert. Tegenover dit actieve overheidsbeleid m.b.t. granen, staat dat de overheid op het gebied van vee en vlees nauwelijks of niet intervenueert.

c. Institutionele opbouw

De meeste Afrikaanse overheidsstructuren staan ver van de pastoralist af. De belangen van staat en pastoralist worden vaak als conflicterend ervaren. Waar de staat behoefte heeft aan gemakkelijk te bereiken onderdanen, heeft de pastoralist behoefte aan de vrijheid zich te verplaatsen en zijn alle belemmeringen, zoals grenzen, obstakels. Een van de weinige overheidsinstanties waarvan de pastoralist het belang inziet is de veterinaire dienst omdat de vaccinaties voor het vee voor hem hun nut hebben bewezen.

Er is een noodzaak tot opbouw van structuren om veranderingen te begeleiden en als aanspreekpunt te fungeren. Op nationaal niveau ontbreekt in de meeste gevallen de capaciteit voor een goede landgebruiksplanning. Early Warning systems zijn van groot belang voor zowel de landbouwer als de pastoralist. Overheidsdiensten, waaronder voorlichting, staan onvoldoende open voor de problematiek van de pastoralist. Veterinaire diensten zijn meestal zeer eenzijdig bezig en kampen met gebrek aan mensen en middelen. Een argument van de overheid voor het gebrek aan aandacht voor de pastoralisten is dat zij vaak geen belasting betalen en de overheid geen greep op hen heeft. In jaren van extreme droogte hebben pastoralisten steeds meer de assistentie van overheidsdiensten nodig om met het vee in niet-pastorale gebieden te kunnen verblijven. Dit mede omdat de overeenkomsten van pastoralisten met traditionele chiefs niet meer door deze chiefs kunnen worden nagekomen, wegens hun afkalvende gezag.

Het bankwezen is er niet in geslaagd de besparingen onder de bevolking naar zich toe te trekken. Spaargelden worden nog steeds belegd in vee, mede omdat beleggingen in vee ongrijpbaar zijn voor de belastingdienst. Dit heeft geleid tot een groei van de veestapel bij beleggers, die concurreren met de pastoralisten bij de toegang tot produktiefactoren. Het falen van het banksysteem om besparingen van de pastoralist naar zich toe te trekken is zowel gelegen in de zwakte van het banksysteem, als in onvoldoende kennis van de bank met de pastorale structuren en onvoldoende mogelijkheden voor de pastoralist van het bankwezen

gebruik te maken.

Pogingen tot pastorale ontwikkeling zijn tot nog toe niet succesvol geweest. Een reden hiervoor is dat de problemen zijn benaderd als technische problemen, gericht op dieren, weiden en macro-economische effecten. Belangrijke sociaal-economische ontwikkelingen zoals de proletarisering van de pastoralisten zijn daardoor onderbelicht gebleven in projectvoorstellen. Dit komt mede doordat communicatie tussen overheid en pastoralisten ontbreekt, omdat daar geen institutioneel framework voor bestaat. Van bovenaf opgelegde structuren voor groepsvorming zijn bij pastoralisten, evenals bij andere bevolkingsgroepen, geen succes gebleken. Toch zijn formele of informele lokale instituties en instellingen nodig om tot participatie van de doelgroep te kunnen komen. Speciaal om gemarginaliseerde groepen in de pastorale samenleving te kunnen bereiken, zoals vrouwen en ex-slaven, is een bepaalde mate van onderlinge organisatie vereist. Ervaringen met Pastorale Associaties (PA's) zijn tot nu toe niet spektakulair te noemen. Een groot aantal zijn mislukt. De Wereldbank hoopt binnenkort een evaluatie van ervaringen met PA's in W-Afrika af te ronden. Hoewel in veel gevallen PA's geen succes zijn geworden, zijn ook een aantal positieve ervaringen te melden. Met name in Mauretanie lijken de PA's te evolueren tot nationale politieke pressiegroepen, hoewel zij zich nog teveel in een beginfase bevinden om al van een bereikt succes te spreken. Dit is mogelijk omdat de leiders geschoold zijn en daardoor met de autoriteiten kunnen communiceren. Ook zal uit deze evaluatie komen dat een mogelijke oorzaak voor het tot nu toe beperkte succes kan zijn, dat tot op heden relatief zeer weinig fondsen zijn aangewend voor institution-building. Men acht PA's van belang en heeft er nog steeds geen alternatief voor.

d. Marketing

Een groot probleem voor pastoralisten bij verkoop van vee en melk is dat zij op grote afstand van de markt en bevolkingscentra verblijven. Melkprijzen zijn dicht bij stedelijke centra aanzienlijk hoger dan elders. Verkoop van vee aan reizende handelaren die hen opzoeken levert weliswaar een lagere prijs op, maar heft ook een stuk risico op. Om de grotere markten te bereiken moeten grote afstanden worden afgelegd. Bij aankomst op de markt ontstaat het probleem hoe het vee op gewicht gehouden kan worden. Meestal is onvoldoende water en voeder beschikbaar om lang in de buurt van de markt te blijven zodat de verkoper vaak de geboden prijs moet accepteren. Een verbetering van de water- en voederverziening in de omgeving van markten zou dan ook het aanbod van vee en de prijzen kunnen stabiliseren, omdat de verkoper de mogelijkheid heeft af te wachten en daardoor een betere prijs voor zijn vee te krijgen. Extreme, geprolongeerde droogteperiodes zoals deze zich dit decennium hebben voorgedaan kunnen er toe leiden dat het verzwakte vee sommige markten niet meer kan bereiken.

In extreme droogtejaren zijn er twee, elkaar versterkende, problemen voor de veehouder, namelijk ten eerste de stijgende prijs van granen en ten tweede de dalende prijs van vee. Dit vindt zijn oorzaak in schaarste in het eerstgenoemde geval en een vergroot aanbod in het tweede geval. Schaarste aan granen probeert men op te vangen d.m.v. maatregelen als graanbanken, commerciële voedselimporten en voedselhulp, waarbij wordt getracht het aanbod op de vraag af te stemmen.

Stabilisatie van het aanbod van vee is minder gemakkelijk omdat het om noodverkopen gaat waardoor een piek optreedt in de verkopen. Lagere graanprijzen kan een belangrijke factor zijn om het aantal noodverkopen te beperken. De verwerkingscapaciteit van het verkochte vee zal echter een knelpunt zijn. Een probleem bij vee is dat het niet kan worden opgeslagen. Zolang het vee in leven blijft, moet het onderhouden worden, dus voeder en water hebben. Na slacht is het slechts zeer beperkt houdbaar, tenzij in koelhuizen of ingeblikt.

Methodes worden bestudeerd omtrent de mogelijkheid tot opslag van veevoer bij marktplaatsen die niet beschikken over koelhuizen. Daarmee kan het hoofd worden geboden aan de afzetproblematiek in extreme droogteperiodes. In Botswana, bij Lobatse, zijn gronden geïrrigeerd om veevoer te verbouwen. Produktie van hooi op enige afstand van de marktplaats blijkt economisch niet rendabel te zijn in normale jaren. In droogtejaren kan dit echter anders liggen omdat dan niet gerekend wordt met gewichtstoename, maar met het overleven van het dier. Het beschikbaar stellen van kredieten en faciliteiten voor veehandelaren om dieren over lange afstanden te transporteren naar markten die niet door de droogte zijn getroffen is eveneens een mogelijkheid.

Aanleg van wegen kan leiden tot een snellere aanvoer op de marktplaats dan transport 'on hoof', maar brengt hogere kosten met zich mee. Er zijn dan echter minder trekroutes voor het vee vereist. In extreme jaren kan een goed wegennetwerk zorgen voor aanvoer van granen naar de ene kant, en afvoer van vee naar de andere kant. Dit heeft wel repercussies op de traditionele marktplaatsen.

In het verleden zijn in veel landen Marketing Boards opgezet die meestal niet aan de verwachtingen voldaan hebben. Te gemakkelijk is men er van uit gegaan dat de traditionele systemen inefficiënt zijn en/of dat de handelaar monopoliewinsten maakt. Zonder gedegen lokaal onderzoek kan overigens niet a priori worden gesteld dat het traditionele marketingcircuit ter plekke wordt gekarakteriseerd door inefficiency en excessieve winsten.

e. Overheidsvoorzieningen

Wegens hun moeilijke bereikbaarheid zijn pastoralisten lang verstoken gebleven van allerlei diensten die wel werden opgezet voor de sedentairen, zoals scholen en ziekenhuizen. Dit heeft de kloof tussen pastoralisten en sedentairen vergroot. Gebrek aan scholing maakt communicatie met overheden moeilijker. De ervaring in Mauretanie geeft aan dat geschoolde pastoralistenleiders veel

meer kunnen bereiken. Tot nu toe blijft echter scholing voor kinderen van pastoralisten beperkt. Met onderwijs voor hen in de eigen cultuur op plaatsen niet te ver afgelegen van de trekroutes, waar zij eveneens kennis kunnen nemen van andere produktietechnieken, wordt geëxperimenteerd. Het voordeel hiervan is dat de leerling een band behoudt met de pastorale levenswijze. Goede evaluaties hiervan zijn echter nog niet voorhanden. M.b.t. medische en veterinaire hulp wordt geëxperimenteerd met de opleiding van helpers uit de pastorale gebieden die hiervoor een korte opleiding krijgen.

Konklusie t.a.v. overheidsbeleid

Het overheidsbeleid tot nu toe is vooral gericht geweest op sedentarialisatie van de bevolking. Dit beleid zal op langere termijn tot sub-optimaal gebruik van natuurlijke hulpbronnen leiden en een versnelde milieudegradatie. De overheid kan maatregelen treffen deze tendens om te buigen teneinde te komen tot zowel optimaal landgebruik als voedselzekerheid voor de pastoralisten. Een aantal activiteiten die de overheid zou kunnen ondernemen worden genoemd in de hoofdstukken 5 en 6.

2. Internationale handelspolitiek

Momenteel wordt vlees van de EG en uit Zuid-Amerika op de Afrikaanse markt met subsidies afgezet. Dit is geheel in tegenspraak met het in andere gevallen zo graag aanbevolen systeem van vrije markt prijzen. Op deze wijze worden de Afrikaanse veehouders van hun traditionele afzetmarkten in de kustlanden beroofd. Voor de gehele Afrikaanse veeteeltsector is dit een slechte ontwikkeling.

Met betrekking tot de export vanuit Oost-Afrika naar het Midden-Oosten spelen de hogere hygienedrempels een rol, waardoor de concurrentieslag met o.a. Australisch en Nieuw-Zeelands vlees wordt verloren. In tegenstelling tot de dumpingpraktijken van de EG is dit een geval van concurrentie op een buitenlandse markt waar aan gewerkt kan worden door de hygienische kontrolemaatregelen te verhogen.

3 Landgebruik

In de drie agro-ecologische zones (woestijnranden, steppen, savannes) zijn drie vormen van landgebruik te onderscheiden, nl.:

1. Onderexploitatie
2. Overexploitatie
3. Optimale exploitatie

In het LNV rapport 'Landbouwontwikkeling in de Sahellanden' worden deze nader toegelicht. Van belang is dat de verhouding tussen werkelijk produktieniveau en produktieniveau naar draagkracht de aard van mogelijke interventies bepaalt. Hieronder volgt een grove indeling van agro-ecologische zones naar

landgebruik, waarbij moet worden gerealiseerd dat binnen gebieden lokale situaties sterk kunnen verschillen.

1. Woestijnranden

Deze dunbevolkte streken leveren bestaansmogelijkheden aan slechts een beperkte groep mensen, vnl. nomaden die met hun kuddes kamelen en kleinvee rondtrekken. Gebrek aan water is hier een limiterende faktor. Hierdoor is het mogelijk dat potentiële graasgebieden niet kunnen worden bereikt door watergebrek, op welke plaatsen dan een situatie van onderexploitatie bestaat. Buiten deze gebieden kan waarschijnlijk over het algemeen worden gesproken van een situatie van optimale exploitatie.

2. Steppen en Savannen

Steppen zijn over het algemeen niet erg geschikt voor akkerbouw door de geringe en onregelmatige regenval. Pastoralisme weet, door z'n mobiliteit, een maximale produktie uit deze gebieden te halen.

a. Overexploitatie

Akkerbouw en tuinbouw in gebieden die daar marginaal voor geschikt zijn, overbevolking en overbeweiding kunnen leiden tot overexploitatie van deze gebieden. Dit schijnt in grote delen van de Sahel reeds het geval te zijn. Tot het begin van de jaren zeventig hebben de veehouders van de Sahel een zeer hoge dierlijke produktie kunnen behalen. De produktie van dierlijke proteïnen stond op een niveau van 1,5 tot 10 maal de produktie in vergelijkbare zones in de V.S. en Australië. Om dat te behalen is echter de draagkracht van het milieu overschreden, wat tijdens de droogte van de afgelopen 15 jaar aan het licht is gekomen. In het LNV-rapport wordt vermeld dat de Noord-Sahel overgeexploiteerd is door veehouderijdruk en de Zuid-Sahel zwaar overgeexploiteerd door druk vanuit veehouderij, akkerbouw en de vraag naar brandhout. Ook in de savanne is sprake van overexploitatie, zij het in mindere mate dan in de Zuid-Sahel zone. Sedentarisatie van mens en dier leidt hier gemakkelijk tot een verdere milieudegradatie. Bij sedentarisatie van vee raken de drogetijd weides snel uitgeput waardoor ook het mobiele vee geen gebruik meer kan maken van deze weides. Hierdoor worden ook weer de exploitatiemogelijkheden van de drogere gebieden beperkt.

b. Onderexploitatie

Sommige delen van O-Afrika zijn door politieke onrust en gewapende conflicten al langere tijd moeilijk toegankelijk. Verandering in de politieke situatie zou hier mogelijkheden bieden tot betere exploitatie. In deze situatie is het van belang tijdig te signaleren wat de ontwikkelingsmogelijkheden van het gebied zijn en de landgebruiksplanning daar op af te stemmen.

c. Optimale exploitatie

Situaties waarin sprake is van optimale exploitatie kunnen t.g.v. economische, sociale en fysische veranderingen zeer snel veranderen en een situatie van over- of onderexploitatie tot gevolg hebben.

De situatie van overexploitatie zoals die in grote gebieden voorkomt blijkt in veel gevallen niet voort te komen uit gebrek

aan kennis, maar uit noodgedwongen uitputtend landgebruik wegens de overbevolking van deze gebieden. In deze gebieden zijn zowel produktiestabiliserende als produktieverhogende maatregelen vereist. Bovendien zal de bevolkingsdruk moeten verminderen, wat bijv. mogelijk is zowel door een actieve bevolkingspolitiek (geboortenbeperking, scheppen van mogelijkheden tot migratie), als door creatie van bestaansmogelijkheden buiten de primaire sector.

5. Mogelijkheden voor interventies

De veeteeltnota bevat aanbevelingen voor de ontwikkeling van de veehouderij in de dunbevolkte semi-aride gebieden. In het LNV Sahel rapport staan aanbevelingen met betrekking tot acties ten behoeve van de ontwikkeling van de verschillende regio's van de Sahel. Deze aanbevelingen zijn bijgevoegd als Bijlage. Het volgende is een nadere konkretisering van acties specifiek gericht op pastoralisten (identificatiefase).

Interventies zullen altijd moeten worden voorafgegaan door een analyse van de regio waar wordt geïntervenieerd om te bepalen of er sprake is van onder- dan wel overexploitatie, en wat de oorzaken hiervan zijn, teneinde op basis daarvan mogelijke problemen te identificeren. De doelgroepen moeten vanaf het begin bij de probleemidentificatie worden betrokken. Rekening dient te worden gehouden met tegengestelde belangen van de diverse categorieën van landgebruikers. De exploitatiemogelijkheden voor akkerbouw, veeteelt en tuinbouw dienen te worden geanalyseerd, evenals de mogelijkheden voor produktie-eenheden tot inkomsten uit alternatieve bronnen. Hierbij dient rekening te worden gehouden met het feit dat produktie-eenheden vaak niet alleen leven van landbouw, maar dat (in een bepaald gedeelte van het jaar) ook inkomen buiten de landbouw wordt verdiend. Bepaalde produktie-eenheden die een goed inkomen uit landbouw verwerven, kunnen ook het grootste deel van de inkomsten buiten de landbouw voor hun rekening nemen, zodat creatie van alternatieve inkomstenbronnen niet automatisch ten goede komt aan de meest behoeftige produktie-eenheden. Landgebruiksplanning zal met de conflictuerende aanspraken en belangen rekening moeten houden.

In alle gevallen dient de vraag te worden gesteld wat de reden is voor de bestaande wijze van landgebruik. In geval van gebrek aan kennis zijn andere interventies vereist (b.v. voorlichting), dan in geval van technische problemen, sociale ongelijkheid of overbevolking.

A. Voorstudies

A1. Technisch:

Per zone bepalen wat de meest duurzame, en op lange termijn economisch verantwoorde, vorm van landgebruik van de streek is. Op basis van een ecosysteemstudie aangeven in welke gebieden activiteiten (akkerbouw, veehouderij, tuinbouw) cq. combinatie van activiteiten het best kunnen plaatsvinden. Bepaling of men zich in een toestand van overexploitatie, optimale exploitatie, dan wel onderexploitatie bevindt. De resultaten van deze voorstudie moeten het kader aangeven

waarbinnen zinvolle interventies mogelijk zijn.

A2. Sociaal-economisch:

1. Onderzoek naar de sociaal-economische verhoudingen van de verschillende bevolkingsgroepen in het gebied en de positie van de doelgroep in de samenleving. Onderzoek naar de sociale structuur binnen de doelgroep, zodat kan worden vastgesteld wie verantwoordelijk is voor welke activiteiten.
2. Inventarisatie van de bestaande landgebruiksrechten in het gebied

B. Probleemidentificatie

1. Identificatie van representatieve vertegenwoordigers van de verschillende doelgroepen binnen de pastorale samenleving
- 2 In samenwerking met de vertegenwoordigers van deze doelgroepen, identificeren van problemen

C. In samenwerking met de doelgroep vaststellen van ontwikkelingsdoelstellingen die kunnen liggen op het terrein van:

- toegang tot produktiefactoren
- verbetering van de bestaansmogelijkheden van pastoralisten
 - a. op het gebied van veeteeltproductie
 - b. op het gebied van voedselzekerheid
- betere toegang tot voorzieningen

D. Bepaling van mogelijke interventies en kanaal:

Interventies m.b.t. toegang tot produktiefactoren

Via Overheid

- Vastleggen van landgebruiksrechten voor akkerbouw, veehouderij en andere activiteiten
- Toekennen van graasrechten aan groepen pastoralisten, rekening houdend met zomer- en winterweiden. Deze rechten kunnen ook worden gebruikt om kuddes van anderen te weiden.
- Verantwoordelijkheid voor beheer land en waterpunten leggen bij de gebruikers
- Introductie van alternatieve spaarfaciliteiten en investeringsmogelijkheden (anders dan vee), niet alleen voor pastoralisten maar ook voor anderen (ambtenaren, handelaren, akkerbouwers)
- Technische opties onderzoeken tot produktiviteitsverhoging
- Bepaling van sociaal-economische effecten van technische opties op de verschillende doelgroepen
- Bepaling van financieel-economische effecten van technische opties

- Bepaling van lange termijn effecten van technische opties op het milieu

Via Overheid en/of NGO's

- Versterking van de organisatiegraad van pastorale groepen en functionele training van de leden, om de capaciteit van de pastoralisten te versterken voor hun rechten op te komen en assistentie te vragen wanneer dat nodig is
- Opzetten en versterken van PA's
 - Geven van assistentie op juridisch gebied
 - Assistentie in verbetering van communicatiekanalen tussen pastoralisten en overheid
 - Bij het opzetten van PA's aansluiten bij bestaande sociale structuren, tegelijk echter rekening houdend met de specifieke situatie van mogelijk achtergestelde groepen in de pastorale samenleving (vrouwen, ex-slaven)
- Onderwijs aan kinderen van pastoralisten aangepast aan de groepseigen cultuur op plaatsen niet te ver afgelegen van de trekroutes. Hier kunnen zij eveneens kennis nemen van andere produktietechnieken

Interventies m.b.t. verbetering van de bestaansmogelijkheden van pastoralisten

- op het gebied van veeteeltproductie
- op het gebied van voedselzekerheid

a. Veeteeltproductie

Via Overheid

- Meer Veterinaire zorg voor schapen en geiten, die de kuddes zijn van de arme pastoralisten
- In geval van belasting op dieren, belasting concessies op kleinvee
- Wegnemen van de noodzaak tot het hebben van grote kuddes als overlevingsstrategie, door:
 - Zorg te dragen voor een konstante beschikbaarheid van essentiële inputs tegen redelijke prijzen (voeder, water, veterinaire zorg)
 - Vastleggen van trekroutes voor het vee tussen zomer- en winterweiden en naar marktplaatsen
 - Zorg te dragen voor voldoende toegang tot graan voor de pastoralist
 - Early warning systems
- Verbetering marketingmogelijkheden
 - Bestudering van de mogelijkheden tot bodemprijzen voor vee
 - Aanleg en onderhoud van een goed wegennet
 - Onderhoud trekroutes waarbinnen beweiding wordt gereserveerd naar marktplaatsen (zolang en zover dat niet onder PA's valt)
 - Onderzoek naar mogelijkheden tot opslag van veevoer bij marktplaatsen
 - Kredieten en faciliteiten voor veehandelaren voor lange

- afstand transport in extreme droogtejaren
- Verhoging van de hygienische controle op exportvlees

en verder via Overheid en/of NGO's

- Vergroting van de kennis van de pastoralisten op het gebied van voedselvoorziening en diergezondheid d.m.v. trainingen
- Training in technieken tot bewaring van oogstresiduen, die bij semi-nomaden en transhumanten bij de (semi)-permanente verblijfplaats kunnen worden bewaard
 - In droogtejaren beschikbaar stellen (tegen betaling) van veevoer voor PA's voor de droogteperiode en de periode tot herstel van de weidegronden. Dit heeft alleen zin wanneer de PA's verantwoordelijk zijn voor hun eigen weidegebied
 - Mogelijkheden bieden tot wederopbouw van kuddes na rampen. Produktie-eenheden wier kudde beneden een bepaalde omvang komt, in staat stellen weer een minimum kudde op te bouwen. Zo kan het traditionele dieruitleen systeem in een moderne vorm worden voortgezet
- Bij herstel van kuddes speciale aandacht voor specifieke categorieën, zoals alleenstaande vrouwelijke gezinshoofden
- Opzetten van kredietsystemen gericht op de verschillende gebruikers
- Onderzoek naar verhoging van de melk produktie, onder meer door verbetering van de voeding van melkgevende dieren. Een hogere melkproduktie kan van belang zijn voor arme pastoralisten, die als herders voor anderen moeten werken en dan over de melk kunnen beschikken, en voor de positie van de vrouw die meestal de melk ten eigen bate kan verhandelen. Afwezige vee-eigenaren profiteren hier niet van
- Onderzoek naar verbeterde technieken tot verwerking van melk, bijv. maken van kaas van kamelenmelk
- Kamelen gehouden voor trekvee kunnen worden omgezet in vleesproduktie. Meer aandacht voor kamelen als potentieel vleesproducent.
- Onderzoek naar mogelijkheden veevoer te verbouwen en op te slaan langs trekroutes en bij veemarkten
- Onderzoek naar verhoging van de verwerkingscapaciteit van veemarkten in droogtejaren
- Verbeteren van veevervoer van veemarkten naar elders
- Hulp aan PA's voor opzetten marketing faciliteiten
- Kontakten tussen PA's en akkerbouwers stimuleren teneinde te komen tot een verbeterd aanbod van trekvee aan de akkerbouwers aan de ene kant en omgekeerd door de akkerbouwer verkoop van oogstresiduen voor gebruik door het vee aan de pastoralist plaats kan vinden.
- Onderzoek naar afzetmogelijkheden voor kamelenvlees.

b. Voedselzekerheid

Via Overheid

- Early warning systems
- Maatregelen treffen om het aanbod van graan ook in droogteperiodes, in voldoende mate te garanderen
- Genereren van inkomen buiten de veehouderij:
 - Verbetering van toegang tot onderwijs
 - Assistentie bij sedentarialisatie in daarvoor geschikte gebieden
 - Landbouwvoorlichting

Via Overheid en/of NGO's

- In moeilijke jaren, tegengaan van te grote verslechtering van de ruilvoet vee/graan d.m.v. programma's die de voedselsituatie van de bevolking in de getroffen gebieden verbetert. Maatregelen die zich beperken tot de gesedentariseerde bevolking leveren indirect toch voordeel voor de pastoralisten op omdat het verruimde voedselaanbod de ruilvoet zal stabiliseren.
- Noodvoedselhulp ook de pastoralisten ten goede laten komen, bijv. via Pastorale Associaties (PA's)
- Kontakten tussen PA's en akkerbouwers stimuleren teneinde enerzijds tot een constant aanbod van trekvee aan de akkerbouwers te komen, en omgekeerd verkoop van graan aan de pastoralisten te bevorderen.
- Genereren van inkomen buiten de veehouderij:
 - Beroepsopleidingen
 - Verbetering van de verwerking van veehouderij- en landbouwprodukten
 - Kredietprogramma's voor handel en nijverheid
 - Assistentie bij het opzetten van marketingkanalen voor landbouw- en nijverheidsprodukten

Interventies m.b.t. betere toegang tot overheidsvoorzieningen

Via Overheid

- Steun aan veterinaire diensten
- Uitbreiding van diensten als onderwijs en gezondheidszorg naar pastorale gebieden teneinde pastoralisten dezelfde toegang tot diensten te verschaffen als de rest van de bevolking

In geval van overexploitatie zal extra aandacht geschonken moeten worden aan de volgende mogelijke interventies:

Via Overheid en/of NGO's

- Indien de oorzaak van overexploitatie is gelegen in gebrek aan kennis: opzetten van scholingsprogramma's
- Indien de oorzaak van overexploitatie is gelegen in

overbevolking, onderzoek van mogelijkheden tot vermindering van de exploitatiedruk:

- Exploratie van mogelijkheden van alternatieve graasgronden
- Incorporatie van subsistence pastoralisten in de markteconomie
- Creatie van alternatieve inkomensmogelijkheden zowel binnen als buiten de veehouderij (o.a. handel, verwerking van produkten, nijverheid)
- Overgangsmaatregelen ter voorbereiding op arbeid buiten de pastorale veehouderij:
 - * Aanleg infrastrukturele werken (cash-for-work)
 - * Training in alternatieve beroepen
 - * Indien besloten is tot een beleid van stimulering van geleidelijke sedentarialisatie van pastoralisten, onderzoek naar en identificatie van geschikte plaatsen
- Programma's gericht op afremming van de bevolkingsgroei
- Intensivering van de landbouwproduktie in de zones met potentie voor akkerbouw teneinde migratie van de bevolking uit deze gebieden naar pastorale streken te voorkomen en omgekeerd de mogelijkheid te bieden de overloop uit de pastorale gebieden op te vangen

In geval van onderexploitatie:

Via Overheid en/of NGO's

- Indien de oorzaak van onderexploitatie is gelegen in:
 - a. gebrek aan kennis bij de pastoralist: opzetten van scholingsprogramma's
 - b. het niet toegankelijk zijn van het gebied: analyse van de onderliggende factoren

Via Donorenoverleg

- Afschaffing subsidies op EG-vlees geëxporteerd naar Afrika
- Afschaffing van importrestrikties op vlees uit Afrika

Via Regionale organisaties

- Importrestrikties voor gesubsidieerd vlees bijv. door heffingen op geïmporteerd vlees, minimaal ter hoogte van de door EG verleende subsidies. Naast bescherming van de eigen regionale markt heeft deze maatregel het voordeel dat de overheidsinkomsten stijgen en de heffingen die nu op vleesexport worden gelegd, zouden kunnen worden afgeschaft. Op supra-nationaal niveau zou hiertoe moeten worden besloten waarbij de extra inkomsten worden verdeeld tussen vleesimporterende en -exporterende landen. Supra-nationale instellingen zoals CILLS voor W-Afrika zouden hierbij een rol kunnen spelen.

E. Bepaling van het niveau waarop de interventie plaats dient te vinden:

- niveau van de produktie-eenheid
- niveau van intermediaire stukturen
- niveau van de overheid

6. Aanbevelingen

In het voorgaande zijn de grote lijnen geschetst van de problematiek en de mogelijkheden tot interventies. Per land moet de analyse nu worden voortgezet.

Per land moet worden geanalyseerd:

- De draagkracht van het milieu; vaststelling of zich een situatie van over-, dan wel onder- of optimale exploitatie voordoet.
- Hoe optimaal landgebruik te bereiken
- Analyse van het overheidsbeleid
- Analyse van de mogelijkheden tot interventies via overheid
- Analyse van de mogelijkheden tot interventies via niet-overheidskanalen

Drie situaties zijn te onderscheiden:

- a. De overheid stelt lange termijn nationale belangen boven korte termijn politieke en persoonlijke belangen. In dit geval bestaat de mogelijkheid samen met de betreffende overheid een lange termijn beleid uit te werken en te implementeren
- b. Er bestaat verschil van inzicht met de betreffende overheid m.b.t. de wenselijkheid van een beleid gericht op handhaving van pastoralisme in bepaalde gebieden. Gezamenlijke uitvoering van nadere studies en een intensieve beleidsdialoog kunnen tot een gemeenschappelijke strategie leiden
- c. Pastoralisme is hoe dan ook onbespreekbaar. Het Nederlands beleid zou er in dit geval op gericht moeten zijn de pastoralisten te ondersteunen in de overgang naar andere beroepen via bijv. NGO's

Indien een beleid wordt gevoerd gericht op behoud van pastoralisme in die gebieden waar dat ecologisch en economisch aan te bevelen is, de inspanningen richten op behoud van de draagkracht van het milieu door i. de pastoralist te stimuleren over te gaan op een andere vorm van kudde-exploitatie en ii. het eventuele overschot aan pastoralisten te steunen in hun pogingen tot het vinden van alternatieve werkgelegenheid. Hiernaast dienen milieu-technische interventies plaats te vinden.

Indien de overheid een beleid voert dat er op neer komt dat pastoralisme onmogelijk wordt gemaakt, de inspanningen richten op milieu-technische interventies en het mogelijk maken van alternatieve inkomsten.

ad i. Pastoralisten stimuleren over te gaan op een andere vorm van kudde-exploitatie:

- Een gedeelte van het bedrijfsrisico van de pastoralist wegnemen door zorg te dragen voor beschikbaarheid van inputs, ook in droogteperiodes.
- Steun aan lokale veehouders i.p.v. aan absentee-owners
- Mogelijkheden scheppen voor verbeterde commercialisatie
- Tegengaan van oneerlijke concurrentie van vlees van buiten de regio

- Mogelijkheden tot voedselzekerheid voor de pastoralist verbeteren
 - Steun aan PA's
- Uitvoering van gedetailleerde studies is een noodzakelijke voorwaarde om deze doeleinden te kunnen concretiseren.

ad ii. Steun aan pastoralisten in hun pogingen tot het vinden van alternatieve werkgelegenheid.

- Steun bij overgang op alternatieve beroepen, zoals verwerkende industrie, handel e.d. d.m.v. opleidingen, kredieten e.d.
 - Bij resettlement, onderzoek naar settlement gebieden, opleidingen, landrechten, mogelijkheden voor kredieten etc.
- Ook dit vereist meer onderzoek.

Op nationaal niveau kan Nederland de nationale overheden steunen d.m.v. assistentie bij planning en studies. Verdere uitwerking van het beleid kan plaats vinden in internationaal overleg, via regionale organisaties, lokale overheden, NGO's en direkt met PA's.

Participatie van de pastoralisten in opzet en uitvoering van programma's is een absoluut vereiste. Participatie houdt in dat zij zelf aangeven wat hun problemen zijn en wat zij als oplossingen zien. In het verleden hebben overheden en donoren te vaak hun eigen ideeën doorgevoerd, uitgaande van hun opvattingen over wat een goede ontwikkeling zou zijn. Dit heeft eerder tot een achteruitgang dan tot vooruitgang geleid voor zowel pastoralisten als het milieu. Het opzetten van PA's lijkt de meest geeignende weg niet weer over de hoofden van de betrokkenen heen te beslissen, mits de pastoralist zich hierin werkelijk kan uitspreken en de PA niet een verlengstuk van de overheid wordt. De mogelijkheid die hiertoe van overheidswege wordt gegeven en het wettelijk regelen van landgebruiksrechten bepalen de ruimte die bestaat voor zinvolle interventies t.b.v. pastoralisten. Los hiervan staat de noodzaak tot milieu-technische interventies (zie LNV-rapport).

Wanneer de overheid deze basis schept, kunnen interventies worden overwogen via overheid of NGO's. Voor DGIS is van belang zich te realiseren dat lange termijn commiteringen zijn vereist op het gebied van steun aan een wettelijke regeling van landrechten en aan de opbouw van PA's.

Bij projectvoorstellen betreffende (semi)-aride gebieden, speciaal wanneer deze afpaling van stukken grond inhouden, moet niet alleen gekeken worden naar het effect op de direkt betrokkenen, maar ook op pastoralisten die in bepaalde periodes van het jaar gebruik maken van de weidegronden en de toegangswegen tot, cq. het gebruik van waterplaatsen. Rekening moet worden gehouden met zowel de traditionele, voor beide zijden voordeel opleverende, interactie tussen akkerbouwers en pastoralisten enerzijds, als met potentieel konfliktuerende voedselzekerheidsstrategieën van akkerbouwers en pastoralisten

anderzijds.

Ook moeten vooraf de lange termijn ecologische effecten worden geanalyseerd, evenals de repliceerbaarheid op grotere schaal. Vooral bij kleinere projecten bestaat de neiging hieraan voorbij te gaan.

Naast maatregelen die door de betreffende landen moeten worden genomen, is het ook voor de rijke landen absoluut noodzakelijk maatregelen te treffen die leiden tot het afschaffen van subsidies op de export van vlees naar Afrika en het openen van de grenzen voor import van vlees uit Afrika.

Wanneer een landgebruiksplan bestaat gericht op het optimaal exploiteren van verschillende gebieden, en waarbij eigendom en gebruik van grond wettelijk zijn geregeld, bestaan vele mogelijkheden tot interventies, zoals in Hoofdstuk 5 bij 'D: bepaling van mogelijke interventies en kanaal' aangegeven, waarbij ook gewerkt kan worden via NGO's. Indien echter niet aan deze basisvoorwaarden wordt voldaan, is het beter zich te richten op maatregelen m.b.t. stabiliteit van het aanbod van voedsel en toegang tot voedsel op korte termijn met aandacht voor creatie van en scholing voor alternatieve inkomensmogelijkheden op de lange termijn. Samenwerking en coördinatie tussen donoren is hierbij vereist.

In deze notitie is de aandacht uitgegaan naar de groep 'pastoralisten' als totaliteit, een groep die steeds meer in de knel komt en een 'vergeten' en eigenlijk reeds afgeschreven groepering dreigt te worden. De aangedragen mogelijkheden tot interventies moeten per streek worden getoetst en uitgewerkt. Bij deze uitwerking is speciale aandacht voor de positie van de vrouw vereist. Bij de pastoralisten is de vrouw vaak verzekerd van een bepaald inkomen uit activiteiten zoals verwerking en verkoop van melk. Bij overgang op andere produktiewijzen bestaat de mogelijkheid dat zij haar eigen inkomsten verliest. Daarom moeten al vanaf de voorstudies vrouwen als aparte doelgroepen worden geïdentificeerd. Representatieve vertegenwoordigers van deze, ook intern gediversificeerde, doelgroepen dienen bij het gehele proces van probleemidentifikatie tot projectuitvoering en -evaluatie te worden betrokken.

Literatuur

- Martin Adams: The Bagarra problem; Attempts at modern change in southern Darfur and southern Kordofan (Sudan), in: The future of nomads in Africa, Development and Change, Vol. 13, No. 2, April 1982
- M. Alberro: The Boran cattle and their tribal owners, World Animal Review, January-March 1986
- J.W. Bennett, S.W. Lawry & J.C. Riddell: Land tenure and livestock development in Sub-saharan Africa, AID Evaluation Special Study No. 39, USAID, 1986
- Joan Boer/Beth Johnson: Poverty and Food; operational guidelines for developing food security action plans, intern DGIS memo, december 1990
- H. Breman en N. Traore, eds: Analyse des conditions de l'élevage et propositions de politiques et de programmes, Burkina Faso, Mali, Niger, Club du Sahel/CILLS, 1986/1987
- H. Breman: No sustainability without external inputs, in: Beyond adjustment, Africa seminar, DGIS, 1990
- Henk Breman, Jan JMH Ketelaars, N'golo Traore: Un remede contre le manque de terre? Secheresse 1990 No. 2
- H. Breman: Milieu-aandacht in ontwikkelingssamenwerking, in Spaargaren, Liefferink, Mol, Brussard ed.: Internationaal milieubeleid, Sdu, 's-Gravenhage, 1990
- H. Breman: Een vaccin tegen landhonger? CABO, 1988
- Club du Sahel/CILLS: West African systems of production and trade in livestock products, 1990
- Gudrun Dahl en Anders Hjort: Having herds; Pastoral Herd growth and household economy, Dept. of Social Anthropology, University of Stockholm, 1976
- Christopher L. Delgado: The southern Fulani farming system in Upper Volta, Michigan State University, African Rural Economy Paper no. 20, 1979
- Ton Dietz: Pastoralists in dire straits, Universiteit van Amsterdam, 1987
- Martin Doornbos and J. Markakis: The crisis of pastoralism and the role of the state, paper for the colloquium on pastoral economies in Africa and long-term responses to drought, Aberdeen, April 1990

Neville and Rada Dyson-Hudson: The structure of East African herds and the future of East African herders, in: The future of nomads in Africa, Development and Change, Vol. 13, No. 2, April 1982

Institute of Development Studies Sussex/ Interim Pastoral Committee Nairobi: Pastoral Land Tenure in East Africa, 1988

Sonja van der Graaf: De veehouderij in Niger, een sektorstudie voor SNV, SNV, augustus 1989

Olivia Graham: Disappearing pastures; the privatization of Africa's rangelands, in Appropriate Technology, Vol. 14, No. 4, 1988

Groupe sectoriel elevage, s/c Ambassade Pays-Bas: Reflexions sur le secteur elevage au Burkina Faso, Ouagadougou, Decembre 1988

C. de Haan: Changing trends in the World Bank's lending program for rangeland development, paper presented at the Int. Rangeland Symposium, Reno, February 1990

Willem de Haan: Miljoenen koeien vreten Botswana kaal, in: Onze Wereld, september 1987

Aart van der Heide: Voedselzekerheid op huishoudniveau onder nomaden en sedentairen in Noord Mali, rapport voor DGIS, 1990

Richard Hogg: Development in Kenya; drought, desertification and food scarcity, African Affairs, January 1987

Henri Josserand: Effets des importations de viandes extra-africaines sur les echanges de bovins entre les pays d'Afrique de l'ouest, document provisoire, octobre 1989

J.J. Kessler: Impact of livestock keeping on the environment, paper for African Development Bank, Abidjan, 1990

J.J. Kessler et F.M.J. Ohler: Interventions dans les pays du Sahel: une approche ecologique, CABO, 1983

H. van Keulen and H. Breman: Agricultural development in the West African Sahelian region: a cure against land hunger? in: Agriculture, Ecosystems and Environment, 32, 1990

Ministerie van Buitenlandse Zaken: Nota Een Wereld van Verschil, 's-Gravenhage, 1990

Ministerie van Buitenlandse Zaken, Voorlichtingsdienst
Ontwikkelingssamenwerking: Veehouderij in Ontwikkelingslanden,
1991

Ministerie van Landbouw en Visserij: Landbouwontwikkeling in de Sahellanden, Wageningen 1988

Ministerie van Landbouw en Visserij, Directie
Ontwikkelingssamenwerking Landbouw (OSL): Verkenning dierlijke
productie, Wageningen 1987

Ruth Mace: Gambling with goats: Variability in herd growth among
restocked pastoralists in Kenya, in: Pastoral Development
Network, ODI, Paper 28a, August 1989

Jon Morris: Oxfam's northern Kenyan restocking projects, in:
Appropriate Technology Vol. 14 No.4, March 1988

Maryam Niamir: Working with local knowledge in range and
livestock development, ILEA Newsletter, March 1990

Maryam Niamir: Community forestry; Herders' decision-making in
natural resources management in arid and semi-arid Africa, FAO,
Rome, 1990

T.A. Nitiema: Essai d'étude de trois marches a betail de Haute-
Volta, Memoire de fin d'études, Universite de Ouagadougou/ONERA,
Ouagadougou 1979 (niet gepubliceerd)

Clare Oxby: African Livestock-keepers in recurrent crisis; policy
issues arising from the NGO response, ACORD/IIED, 1989

Abdul Wahab Qureshi: Strategies for livestock development in Arab
arid zones and FAO's relevant programmes, FAO

W.A. Rodgers & K.M. Homewood: Cattle dynamics in a pastoralist
community in Ngorongoro, Tanzania, during the 1982-3 drought,
Agricultural Systems 22, 1986

Maureen Roell: L'élevage au Mali, SNV, Bamako, Avril 1989

Poul A. Sihm: Pastoral Associations in West Africa, World Bank,
unofficial draft, 1989

M. Skouri: Socio-economic aspects of animal production in arid
zones, Int. conference on animal production in arid zones,
Damascus, 1985

Sotesa International: Evaluation of animal production operations
financed by the European community, synthesis report, 1982

Jeremy Swift: The future of African hunter-gatherer and pastoral
peoples, in: The future of nomads in Africa, Development and
Change, Vol. 13, No. 2, April 1982

Jeremy Swift: Conclusion, in: The future of nomads in Africa, Development and Change, Vol. 13, No. 2, April 1982

Jeremy Swift: Major issues in pastoral development with special emphasis on selected African countries, FAO, 1988

Jeremy Swift and Angelo Maliki: A cooperative development experiment among nomadic herders in Niger, ODI Pastoral Development Network, Paper 18c, September 1984

Jeremy Swift, Camilla Toulmin, Sheila Chatting: Providing services for nomadic people, UNICEF, Staff working papers NO. 8, New York, 1990

Rodger Yeager: Democratric pluralism and ecological crisis in Botswana, in: The Journal of developing areas 23, April 1989

Alex de Waal: Famine survival strategies in Wollo, Tigray and Eritrea, OXFAM, 1990

David Western: The environment and ecology of pastoralists in arid savannas, in: The future of nomads in Africa, Development and Change, Vol. 13, No. 2, April 1982

Concrete activiteiten per regioNoord-Sahel (150-300 mm)

Kader : Alle inspanningen moeten worden gericht op de handhaving van het produktiepotentieel ten behoeve van de veehouderij, waarbij een deel van de daartoe noodzakelijke interventies in de Zuid-Sahel zal moeten plaatsvinden.

Waar mogelijk dient de ontwikkeling van geïrrigeerde akkerbouw te worden begeleid.

Produktiestabiliserende maatregelen :

- Regulering draagkracht : Draagkrachtbepaling van weidegebieden in samenhang met draagkrachtbepaling in Zuid-Sahel. Subsidiëring van te veroorzaken inkomensdaling moet worden overwogen. Regulering van veebezetting is tevens de meest effectieve maatregel ter bestrijding van woestijnvorming.
- Actieve bestrijding lokale woestijnvorming (rond nederzettingen en daar waar herstel niet spontaan optreedt) door middel van duinfixatie e.d..
- Weideverbetering : Herintroductie meerjarige grassen b.v. door middel van PSP's (zie bijlage 11).
- Herintroductie van houtige gewassen b.v. door PSP's (bijlage 11).

*Produktieverhogende maatregelen ten behoeve van :*veehouderij :

- Algemene ziektepreventie met extra aandacht voor kamelen en kleinvee.
- Onderzoek naar vermarktungskanalen, machtspositie tussenhandelaren, verbetering transport.

akkerbouw :

- Verbetering van traditionele bevoeiingstechnieken in oasen, mogelijkheden van geterrasseerde wadi's en 'floodwater farming'.
- Kleinschalige irrigatieprojecten in midden- en benedenloop van de Senegalvallei en noordelijke Nigervallei verdienen verdere steun.
- Ondersteuning van het onderzoek naar succesvolle vormen van grotere irrigatieprojecten.

bosbouw :

Geen produktieverhoging/intensivering mogelijk.

Zuid-Sahel (350-600 mm)

Kader : Evenals in de Noord-Sahel ligt de grote prioriteit bij het stabiliseren en handhaven van het produktiepotentieel ten behoeve van de veehouderij. Het opnieuw in evenwicht brengen van veedruk en draagkracht van weidegronden is hiervoor de belangrijkste interventie mogelijkheid. Daartoe moet eveneens de verdere uitbreiding van het areaal regenafhankelijke akkerbouw worden tegengegaan. Op het bestaande akkerbouwareaal moet de produktie van voedselgewassen worden verhoogd door middel van produktiestabiliserende en intensiverende maatregelen.

De veehouderij ondersteunt hierbij de akkerbouw als leverancier van mest en trekkracht. Het creëren van andere werkgelegenheid dan in de

regenafhankelijke akkerbouw en veehouderij is voor deze zone van cruciaal belang.

Produktiestabiliserende maatregelen :

- Landgebruiksplanning per regio, begeleid door maatregelen zoals genoemd onder par. 4.1 in combinatie met regulering van draagkracht en veebezetting (inclusief subsidie inkomensdaling). Dit is tevens voor bosbouw de belangrijkste stabiliserende maatregel.
- Bestrijding wind- en watererosie.
- Weideregeneratie en verbetering door introductie meerjarige grassen .
- Inplant gedegenereerd bos.

Productieverhogende maatregelen ten behoeve van :

veehouderij :

- Inzaai van vlinderbloemigen met P. bemesting moet worden onderzocht.
- Veterinaire zorg gericht op preventie epidemieën met extra aandacht voor kleinvee.
- Verbetering van oogstresiduen als veevoer (stro-ontsluiting etc.).
- Kleinvee en het mogelijke produktiepotentieel voor vrouwen : aanpalen vetweiderij.
- Opzetten van dressage voor vee tot trekvee, ten behoeve van akkerbouw.
- Veeteeltvoorlichting en opleiding gericht op akkerbouwers.

regenafhankelijke akkerbouw :

- Verbetering bemesting door b.v. dierlijke mest, in combinatie met 'intercropping' met vlinderbloemigen + P bemesting.
- Mechanisatie met dierlijke trekkracht voor grondbewerking en onkruidbestrijding.
- Opzetten van voor vrouwen en mannen toegankelijke kredietsystemen om investeringen mogelijk te maken.
- Opzetten van een distributienet van werktuigen en meststoffen zolang de markt hierin niet voorziet; eventueel produktie van werktuigen (andere werkgelegenheid).
- Voorlichting ter begeleiding van de nieuwe technieken, gericht op mannen en vrouwen.
- Verbeteren van de watervoorziening door middel van 'waterharvesting', dammen etc..
- Landbouwvoorlichting gericht op (ex) veehouders.

niet regenafhankelijke akkerbouw :

- Verbetering traditionele bevoeiingslandbouw ('bas-fonds rizicoles, submersion contrôlée').
- Verbetering van de benutting van bestaande irrigatie infrastructuur (zie randvoorwaarden par. 3.2.3.) o.a. 'Office du Niger, Mali'.
- Uitbreiding van succesvolle vormen van kleinschalige irrigatie (pompirrigatie uit rivieren, meren en putten; regenwateropvangreservoirs) en onderzoek aan minder succesvolle of nog onbekende kleinschalige irrigatie methoden.
- Uitbreiding succesvolle vormen van aanpak van grotere projecten.

bosbouw :

- Bescherming van braaklanden tegen vuur.
 - Regulering van kap, met sanctionerende maatregelen bij overtredingen.
 - Aanplant van door bevolking zelf nuttig geachte bomen c.q. bos voor hout, vruchten etc. met nadruk op beheerbaarheid en controle door bevolking.
 - Ondersteunen van de tot standkoming van een nationale energieplanning waarbinnen prijspolitiek, efficiëntieverbetering van houtgebruik (houtkacheltjes) en alternatieven voor brandhout, met name voor de stedelijke bevolking, een plaats krijgen.
-

Noord en Zuid-Soedan (600-900 mm/900-1200 mm)

Kader : In tegenstelling tot de vorige zones wordt hier de prioriteit gelegd bij produktiestabilisering en intensivering van de akkerbouw met nadruk op de regenafhankelijke akkerbouw. Produktieverhoging van akkerbouw wordt gezien als motor voor de veeteeltproduktieverhoging. Akkerbouw en veehouderij ondersteunen elkaar wederzijds, en moeten zich richten op produktdiversificatie (ook handelsgewassen). Parallel, en niet voorafgaand aan de stijgende landbouwproduktie moet aandacht worden besteed aan het opzetten of verbeteren van transport, markt- en verwerkingsstructuur van landbouwprodukten. Het stimuleren van de tot standkoming van een nationale energiestrategie speelt in deze regio een grote rol. Het streven naar een hogere houtproduktie en de efficiëntieverbetering van houtgebruik vormt daarvan een onderdeel.

Produktiestabiliserende maatregelen :

- Landgebruiksplanning.
- Bestrijding van watererosie.

Produktieverhogende maatregelen ten behoeve van :

veehouderij :

- Verbetering voederbeschikbaarheid door middel van
 - . weideverbetering met vlinderbloemigen + P of NPK bemesting
 - . gebruik landbouwbijprodukten
 - . verbetering benutting oogstresiduen
- Bevorderen vetmesterij daar waar produktie van landbouwprodukten toeneemt.
- Algemene veterinaire zorg.
- Trekvee dressage.
- Opleiding en voorlichting gericht op akkerbouwers.

regenafhankelijke akkerbouw :

- Bemesting via rotatie/'intercropping' met vlinderbloemigen + P en/of NPK (volledige) bemesting plus organische mest.
- Mechanisatie met dierlijke trekkracht.
- Voor zover de markt daarin (nog) niet voorziet opzet van produktie- en distributienet van meststoffen, bestrijdingsmiddelen en werktuigen.
- Produktie voedselgewassen, ook als handelsgewas stimuleren volgens "katoen"-model. Daarnaast produktie andere handelsgewassen die de intensivering van akkerbouw als geheel kunnen trekken.
- Verbouw diervoedergewassen?

- Opzet van voor vrouwen en mannen toegankelijk kredietsysteem.
- Voorlichting ter begeleiding van nieuwe technieken gericht op vrouwen en mannen.

niet regenafhankelijke akkerbouw :

- Verbetering van meer of minder traditionele vormen van irrigatie :
'bas-fonds rizicoles' en regenwateropvang reservoirs.
- Lopende irrigatieontwikkelingsprojecten dienen kritisch op grond van een analyse al dan niet verder te worden ondersteund.
In het algemeen zullen in deze zone investeringen in regenafhankelijke landbouw economisch en sociaal aantrekkelijker zijn. In veel gevallen vormt kleinschalige irrigatie in deze zone een onderdeel van het bedrijfssysteem van producenten, naast regenafhankelijke landbouw.

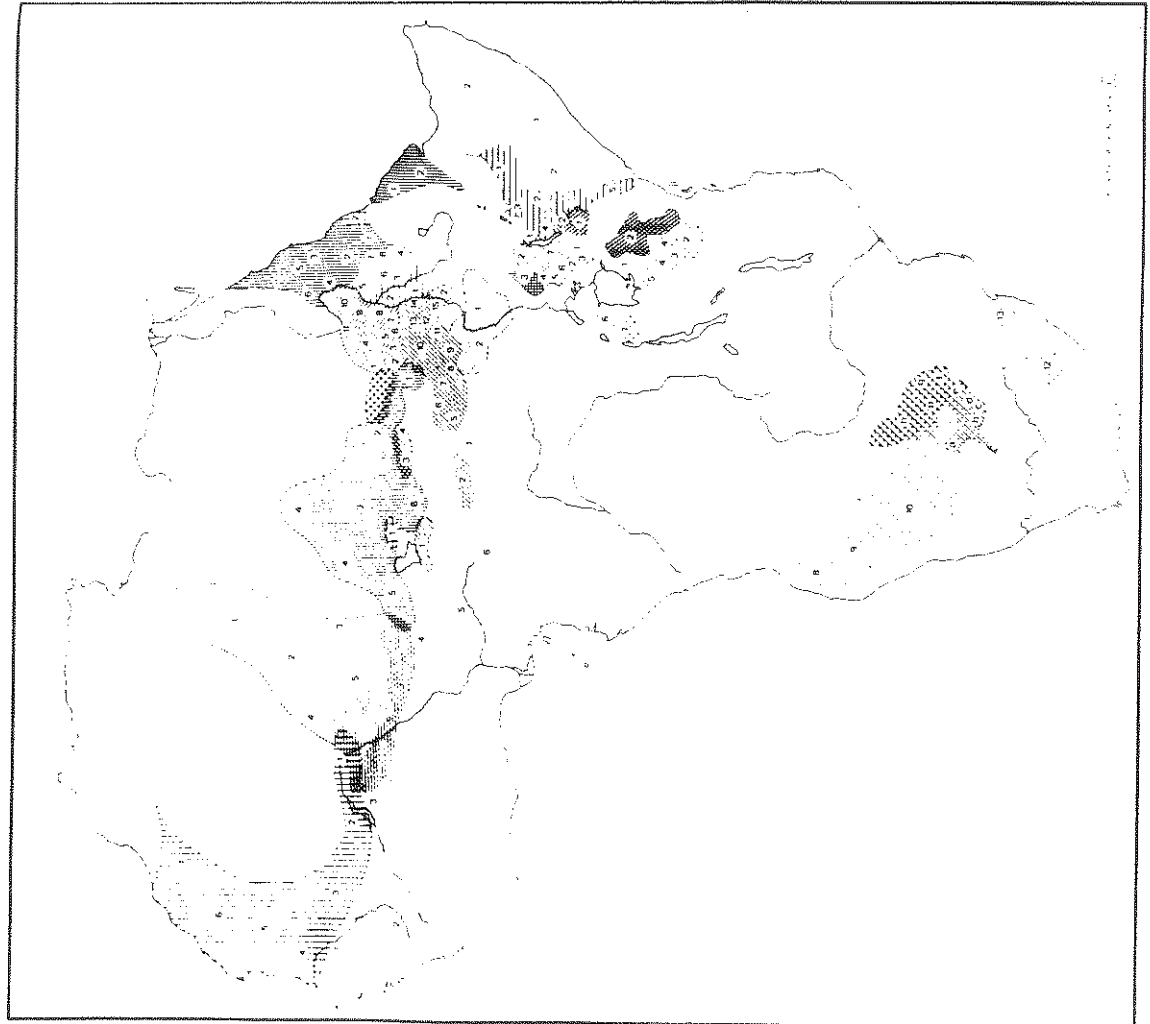
akkerbouw en veehouderij :

- Prijsstructuur moet investeringen rendabel maken.
- Markt en infrastructuur moet produktiestijging kunnen verwerken.
- Opzet verwerkingsindustrie voor landbouwprodukten.

bosbouw :

- Bescherming van braaklanden tegen vuur en beweiding.
- Regulering van houtkap met sanctionerende maatregelen bij overtreding.
- Aanplant van door bevolking zelf te beheren en controleren "dorpsbossen" voor hout en vruchten, met nuttig geachte bomen.
Aanplant met in kwekerijen opgekweekt materiaal of via zaad.
Efficiëntere benutting van hout; verbeterde houtkacheltjes.
- Alternatieven voor de stedelijke bevolking.

Figure 5.1: Pastoral Peoples of Tropical Africa

PASTORAL PEOPLES OF TROPICAL AFRICA

AFROASIATIC GROUP

SEMITE

- 1- Kwana
- 2- Berabich
- 3- Brakna
- 4- Tuarra

- 5- Quid Delim
- 6- Rgibat
- 7- Tadjant

BERBER

- 1- Tuarar (Hamaheq)
- 2- Kel Adrar
- 3- Kel Abaqar
- 4- Kel Ayr

- 4- Kel Adrar
- 5- Kel Azaoua

AMAZIG

- 9- Messeriya al Humr
- 10- Messeriya al Zurug
- 11- Hawam
- 12- Hawad Hameid
- 13- Gima
- 14- Ahmada
- 15- Sellim

NORTH CUSHITIC

- 1- Beni Amer
- 2- Hadendowa
- 3- Amrar

- 4- Bisharin umm Nagi
- 5- Bisharin umm Ali
- 6- Abaha

EAST CUSHITIC

- 1- Afar & Saho
- 2- Afar

- 1- Saho

- 1- Oromo

- 4- Gobra
- 5- Orma

- 1- Arsi
- 2- Borana
- 3- Gadh

- 1- Somali

- 1- Sab

- 2- Somali

- 2- Rendille

- 7- Maqala
- 8- Shenabla
- 9- Hawawir
- 10- Hassaniya
- 11- Shaiqiya

- 5- Barahin
- 6- Shukriya
- 7- Rasbaida
- 8- Labawin

- 2- Tigre

- 1- Rufa'a al Hot
- 2- Kenana
- 3- Rufa'a al Sheriq
- 4- Dar Bakr

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

- 1- Quid Sliman

NILO-SAHARAN GROUP

SAHARAN

- 1- Zaghawa
- 2- Bidriyat
- 3- Bulgoda

- 4- Teda
- 5- Daza
- 6- Kreda

NUBIAN

- 1- Nuer

WEST NILEOTIC

- 1- Nuer

EAST NILEOTIC

- 1- Nuer

Karimojong Cluster

- 1- Ilye
- 2- Nyangatom
- 3- Tomaga
- 4- Dodaith

Maasai Cluster

- 1- Sanduru

SOUTH NILEOTIC

- 1- Pokot
- 2- Sebei

CONGO-KORDOFANIAN GROUP

WEST ATLANTIC

- 1- Fulari
- 2- Toussoulet
- 3- Fula Djallon
- 4- Bororo

- 5- Baushi
- 6- Adamawa
- 7- Fellata umm Barroo

BENUE - CONGO (BANTU)

- 1- Karta
- 2- Turi
- 3- Turi
- 4- Lamba
- 5- Sukuma
- 6- Homa
- 7- Tutsi

- 8- Nyaneka
- 9- Orombo
- 10- Herero
- 11- Tswana
- 12- Sotho
- 13- Swazi

- 1- Tswana
- 2- Kgaladi
- 3- Ndebele
- 4- Rolong
- 5- Maler

- 7- Thlokwa
- 8- Nwato
- 9- Sarwa
- 10- Tswana

FROM: H.E. JAHNKE: LIVESTOCK PRODUCTION SYSTEMS AND LIVESTOCK DEVELOPMENT IN TROPICAL AFRICA, 1982